

Vilniaus universitetas
TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR POLITIKOS MOKSLŲ INSTITUTAS

TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR DIPLOMATIJOS MAGISTRO PROGRAMA

REMIGIJUS ŽILINSKAS
II kurso studentas

**KARIUOMENĖS IR VISUOMENĖS SANTYKIŲ KAITA: LIETUVOS
ATVEJIS**

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovas: dr. V. Urbelis

Vilnius, 2008

MAGISTRO DARBO PRIEŠLAPIO PAVYZDYS

Magistro darbo vadovo išvados dėl darbo gynimo:

.....
.....
.....

.....
(data)

.....
(v., pavardė)

.....
(parašas)

Magistro darbas įteiktas gynimo komisijai:

.....
(data)

.....
(Gynimo komisijos sekretorės parašas)

Magistro darbo recenzentas:

.....
(v., pavardė)

Magistro darbų gynimo komisijos įvertinimas:

.....

Komisijos pirmininkas:

Komisijos nariai:

BIBLIOGRAFINIO APRAŠO LAPAS

Žilinskas R. Kariuomenės ir visuomenės santykių kaita: Lietuvos atvejis: Tarptautinių santykių ir diplomatijos specialybės, magistro darbas / VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas; darbo vadovas dr. V. Urbelis. – V., 2008. – 59 p.

Reikšminiai žodžiai: civilių ir karių santykiai, sociopolitinis imperatyvas, funkcinis imperatyvas, profesionalizacija, civilinimas, civilinė demokratinė kontrolė, postmoderni era.

Šiame darbe nagrinėjami civilių ir karių santykiai, Lietuvos kariuomenės kaitos kontekste nuo 2001 m. Civilių ir karių santykiai analizuojami funkcinio ir sociopolitiniu aspektu, pasitelkus hipotetinį kariuomenės ir visuomenės santykių tyrimo modelį. Darbe atskleidžiamos civilių bei karių santykių kaitos tendencijos tarptautiniame ir nacionaliniame lygmenyse.

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

Patvirtinu, kad įteikiamas darbas (Kariuomenės ir visuomenės santykių kaita: Lietuvos atvejis) yra:

1. Atliktas mano paties ir nėra pateiktas kitam kursui šiame ar ankstesniuose semestruose;
2. Nebuvo naudotas kitame Institute/Universitete Lietuvoje ir užsienyje;
3. Nenaudoja šaltinių, kurie nėra nurodyti darbe, ir pateikia visą panaudotos literatūros sąrašą.

Remigijus Žilinskas

(parašas)

Santrumpų sąrašas

ES – Europos Sąjunga

KASP – Krašto apsaugos savanorių pajėgos

KAM – Krašto apsaugos ministerija

PLK.LTN - Pulkininkas leitenantas (karinis laipsnis)

PLK – Pulkininkas (karinis laipsnis)

MAJ – Majoras (karinis laipsnis)

NATO – Šiaurės Atlanto sutarties organizacija

PKT – Profesinė karo tarnyba

PAG – Provincijos atkūrimo grupė

SKAT- Savanoriškoji krašto apsaugos tarnyba

TRO – Taikos rėmimo operacijos

TURINYS

Įvadas.....	1
1. Kariuomenės ir visuomenės santykių kaitos karinių organizacijų transformacijos kontekste teorinis pagrindas.....	5
1.1. Kaitos tendencijos šiuolaikiniuose civilių ir kariškių santykiuose	5
1.2. Modernios karinės organizacijos kaitos teoriniai aspektai	8
2. Hipotetinio sociopolitinio modelio taikymas Lietuvos kariuomenėje vykstančių procesų ir santykių su visuomene analizei.....	15
3. Lietuvos kariuomenės vykstantys procesai bei santykių su visuomene kaita.....	21
3.1. Saugumo aplinkos pokyčiai kariuomenės ir visuomenės santykių formavimosi ir kaitos kontekste.....	21
3.2. Profesionaliosios Lietuvos kariuomenės kūrimas (funkcinis imperatyvas).....	24
3.2.1. Pasikeitusi kariuomenės misija ir naujas uždavinių spektras.....	24
3.2.2. Esminiai Lietuvos kariuomenės struktūros pokyčiai.....	28
3.2.3. Kario profesinės veiklos kaita.....	34
3.3. Sociopolitiniai Lietuvos kariuomenės ir visuomenės santykių aspektai.....	37
3.3.1. Aktyvesnis civilių vaidmuo.....	37
3.3.2. Moterų vaidmens kaita.....	39
3.3.3. Visuomenės nuomonės svarbos didėjimas ir kariuomenės santykis su žiniasklaida.....	43
Išvados	48
Literatūros sąrašas.....	51
Summary.....	57

IVADAS

Civilių ir karių santykiai yra nuolatinės visuomenės raidos dalis, tačiau tik palyginti neseniai jie buvo pradėti konceptualizuoti. Praeito šimtmečio viduryje S. Huntington, apibrėžęs civilių ir karių santykių teorinius rėmus, tarsi atskyrė kariuomenės veiklos sritį nuo visuomenės ir padėjo pamatus pagrindiniam civilių ir karių santykių principui – civilinei demokratinėi kontrolei. Dėl tarptautinėje saugumo sistemoje dominavusio realizmo jo teoriniai argumentai buvo svarūs, todėl daugelis autorių, analizavusių civilių ir karių santykių problematiką, nedaug nutolo nuo šio principo.

Po šaltojo karo civilių ir karių santykių analizė tarsi įgavo antrąjį kvėpavimą. Socialistinio Varšuvos sutarties organizacijos šalių bloko žlugimas sąlygojo karių vaidmens mažėjimą Europos demokratinėse šalyse ir, atvirkščiai, civilinės visuomenės vaidmens svarbos didėjimą. Pakitusi globalinė saugumo aplinka, globaliniai socialiniai, ekonominiai, technologiniai pokyčiai tiesiogiai arba netiesiogiai veikia visuomenes, taip pat ir politinį elitą, turintį politinių sprendimų priėmimo teisę, bei modernią kariuomenę. Galima sakyti, vyksta karinės organizacijos ir šiuolaikinės visuomenės vertybių sąlytis, todėl gali būti kvestionuojamas tradicinis karių ir civilių santykių aiškinimas (civilinės ir karinės kompetencijos sričių atsiskyrimas). Lietuvos visuomenė ir kariuomenė nelieka šių kaitos procesų nuošalyje, todėl mažėjančios ribos tarp *Lietuvos kariuomenės*¹ (griežtos hierarchine vadovavimo ir valdymo tvarka grįstos ir jėgos panaudojimo teisę turinčios saugumo institucijos) ir *civilinės visuomenės* yra šio darbo probleminis pagrindas.

Darbo objektas - *Lietuvos kariuomenės ir visuomenės santykių kaita*.

Darbe siekiama įrodyti, kad Lietuvos kariuomenėje lygiagrečiai vyksta konvergenciniai procesai (profesionalizavimas ir civilinimas/pilietinimas). Viena vertus, didinamas kariuomenės kaip saugumo institucijos (organizacijos) funkcinis efektyvumas, kita vertus, didėja sociopolitinės aplinkos poveikis kariuomenei, todėl atsiranda civilinės (politinės) srities persidengimas su karine. Visuomeninės vertybės pereina į karinę sritį, o tai savo ruožtu mažina kariuomenės unikalumą (autonomiškumą) ir keičia tradicinius santykius

¹ Darbe vietoj *ginkluotųjų pajėgų* sąvokos vartojamas terminas „kariuomenė“. Pagal Lietuvos teisės normas, ginkluotąsias pajėgas taikos metu sudaro visos kariuomenės rūšys ir jos aktyvusis rezervas. Viena vertus, pats aktyviojo rezervo prievolinkas faktiškai nėra kariškis, o juo tampa tik ribotam laiko tarpui. Kita vertus, šiuo metu, vykstant Lietuvos kariuomenės profesionalizavimui, aktyviojo rezervo mokymai praktiškai nevyksta dėl finansinių ir kitų priežasčių.

su visuomene². Labai svarbu suvokti, kiek šie procesai pažengę Lietuvos kariuomenėje, kad būtų galima numatyti pačios kariuomenės plėtros projekcijas nauju laikmečiu, nes iki šiol dažniausiai civilių ir karių santykiai buvo analizuojami remiantis realizmo perspektyva ir funkcinio imperatyvu. Civilių ir karių santykiai nebuvo itin svarbus ir Lietuvos politinės darbotvarkės klausimas, kuris sulauktų tinkamo akademinio dėmesio³.

Šiame darbe civilių ir karių santykiai nagrinėjami per Lietuvos karinės organizacijos kaitą ir galimą tos kaitos poveikį visuomenei. Remiantis kitų šalių patirtimi, siekiama identifikuoti ir išnagrinėti Lietuvos kariuomenėje vykstančius procesus, palyginti bendrame kontekste su NATO valstybėmis, aptarti santykius su visuomene ir numatyti jų vystymosi perspektyvas. Nors darbe nebus atliekama tiesioginė lyginamoji analizė, tačiau bus atsižvelgiama ir į kitose NATO valstybėse vykstančius procesus.

Tyrimo tikslas - išnagrinėti pagrindines šiuolaikinės Lietuvos kariuomenės ir visuomenės santykių kaitos tendencijas ir perspektyvas gynybos reformos ir kariuomenės transformacijos kontekste (po 2001 m.)⁴.

Tikslui pasiekti keliami šie tyrimo uždaviniai:

1. Išnagrinėti teorinius kariuomenės, kaip organizacijos, bei kariuomenės santykių su visuomene kaitos aspektus ir pateikti empirinį darbo tyrimo modelį.
2. Nustatyti, ar Lietuvos kariuomenėje vykstančių procesų dinamika yra sąlygojama tyrimo modelyje išskirtų kintamųjų ir kokią poveikį tai gali turėti kariuomenės santykiams su visuomene.
3. Aptarti Lietuvos kariuomenės ir visuomenės bendradarbiavimo (sąveikos) perspektyvas.

² Pastaruoju metu pastebimos pagrindinės civilių ir karių santykių kaitos tendencijos Vakarų demokratinėse kariuomenėse: *demokratizavimas* (lygios teisės ir galimybės, socialinės garantijos, kariai-diplomatai-politikai), *profesionalizavimas* (mažėjantis privalomosios karo tarnybos karių skaičius, didėjantis specialistų skaičius (dėl naujų ginklų technologijų), *civilinimas* (civilių skaičiaus kariuomenėje didėjimas, privačių kompanijų samdymas kariniams specialistams mokytis ir konsultuoti, mažėjantis norinčiųjų tarnauti skaičius, privati logistika). Plačiau: Constantine P. Danopoulos, Cynthia Watson, „The Political Role of the Military: An International Handbook Book“; Greenwood Press, 1996, p.37-38.

³ Algirdas Gricius, Kęstutis Paulauskas, „Demokratinė civilinė ginkluotųjų pajėgų kontrolė Lietuvoje“, Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2002, Vilnius: Lietuvos karo akademija, 2003 p. 220

⁴ Anot John. A., Williams, Edwin R. Micewski ir kitų autorių, pasikeitimai tarptautinėje saugumo sistemoje po 2001 m. (tarptautinis terorizmas ir kitos naujos grėsmės) buvo tokie reikšmingi, kad galima šį laikotarpį traktuoti kaip naująją postmoderniąją erą. Darbe šis laikotarpis sutampa su esminiais organizaciniais ir kultūriniais pokyčiais Lietuvos kariuomenėje ir santykiuose su visuomene.

Darbo tyrimo būdas ir metodai

Darbe remiamasi adaptuotu C. C. Moskos ir J. A. Williams hipotetiniu euristiniu modeliu, skirtu kariuomenės kaitos ir kariuomenės santykių su visuomene sociopolitiniu ir funkciniu aspektu analizei, taikant lyginamosios analizės metodą, arba tiriant kiekvieną valstybės atvejį atskirai. C. Moskos naudojo šį metodą Vakarų kariuomenių kaitos lyginamiesiems tyrimams po šaltojo karo (nuo 1990 m.), siekdamas įrodyti, kad modernios kariuomenės tampa kitokiomis (postmoderniomis), veikiamos išorinių pokyčių. Lietuvos atveju jis bus pritaikytas indukciniai kariuomenės kaitos santykių su visuomene po 2001 m. analizei. Apibūdinant modelio kintamųjų reikšmes naudojamosi aprašomuoju analitiniu tyrimo metodu ir laisva (nestruktūrizuota) interviu forma.

Literatūros apžvalga

Magistro darbo teorinėje dalyje bus remiamasi naujosios krypties mokslininkų (A. Forster, C. Moskos, J. Williams, M. Segal, T. Edmund, C. Dundecker), taip pat ir kitų autorių, tyrinėjusių kariuomenių kaitą ir santykius su visuomene po šaltojo karo, pakitus tarptautinei saugumo aplinkai, publikacijomis.

Lietuvos atvejo analizei atlikti naudojamosi Lietuvos mokslininkų ir ekspertų A. Griciaus, T. Jermalavičiaus, A. Krivo, J. Novagrockienės, K. Paulausko, V. Urbelio, T. Urbono, ir kitų autorių straipsniais ir monografijomis. Referuojama į Lietuvos politinio ir karinio elito kalbas, oficialius KAM ir kitų institucijų dokumentus, visuomenės apklausas, straipsnius visuomenės informavimo priemonėse, pasitelkiama Krašto apsaugos ministerijos (KAM) ekspertų nuomonė.

Darbo struktūra

Pirmoje darbo dalyje apžvelgiami teoriniai tyrimo aspektai, pristatant pagrindines civilių ir karių santykių teorines prielaidas, bandant paaiškinti šių santykių kaitos problematiką. Analizuojama karinių organizacijų evoliucija (jėgos struktūrų transformacija), atsiradus reikšmingiems tarptautinės saugumo aplinkos pokyčiams.

Antroje dalyje pristatomas adaptuotas hipotetinis idealaus tipo modelis, skirtas kariuomenių kaitos ir santykių su visuomene sociopolitiniu ir funkciniu aspektu analizei, taikant lyginamosios analizės metodą, arba tiriant kiekvieną valstybės atvejį atskirai.

Trečioje dalyje atliekamas kokybinis empirinis tyrimas. Remiantis tyrimo modelyje išskirtais kintamaisiais, analizuojami Lietuvos kariuomenėje vykstantys procesai gynybos

reformos ir kariuomenės transformacijos kontekste, nagrinėjamos civilių ir karių santykių problemos ir bendradarbiavimo perspektyvos. Pristatomi ir aptariami atlikto tyrimo rezultatai.

Pagrindiniai darbe vartojami terminai

Kariuomenės transformacija – tai Lietuvos kariuomenėje vykdoma pertvarka, kurios tikslas - parengti mobilias, daugiafunkcines, lengvai perdislokuojamas karines pajėgas, kurios būtų pasirengusios atremti naujus iššūkius ir grėsmes.

Profesionalizavimo terminas vartojamas apibūdinti procesą, kai valstybės kariuomenės artėja prie tokio tipo, kurio reikalauja politinė vadovybė. Tai- politikos forma, kai vaidmenys nustatomi ir performuluojami, struktūros ir standartai reformuojami, siekiant įgyvendinti iškeltus tikslus. Šis terminas vartojamas reformų raidai Lietuvos kariuomenėje analizuoti, norint išsiaiškinti, kaip Lietuvos valstybė stengiasi reformuoti savo pajėgas, kad jos galėtų atremti naujo laikmečio grėsmes.

Civilinimo/pilietinimo terminas vartojamas apibūdinti reiškiniui, kai modernioje karinėje organizacijoje jaučiama civilinės visuomenės įtaka ir priimamos vertybės, kurios anksčiau nebuvo įprastos arba marginalizuotos: svarbesnis civilių ir moterų vaidmuo, karinės disciplinos nuosmukis, nuolatinis glaudus kontaktas su žiniasklaida, civilinio išsilavinimo svarba, žmogaus teisės, sunkesnės karjeros kariuomenėje galimybės.

Specifinės (netradicinės, modernios) grėsmės – tai nekarinės (nekonvencinės) grėsmės, oficialiai įvardintos Lietuvos valstybės teisės aktuose arba labai dažnai akcentuojamos viešajame diskurse kaip keliančios pavojų valstybės gyvybiniams interesams ir nacionaliniam saugumui.

1. KARIUOMENĖS IR VISUOMENĖS SANTYKIŲ KAITOS KARINIŲ ORGANIZACIJŲ TRANSFORMACIJOS KONTEKSTE TEORINIS PAGRINDAS

1.1. Kaitos tendencijos šiuolaikiniuose civilių ir karių santykiuose

Kariuomenės ir visuomenės santykiai kaip problema didesnio akademinės bendruomenės dėmesio sulaukė tik po II pasaulinio karo, kai atsirado pirmosios teorinės prieigos, bandančios paaiškinti, koks turėtų būti idealus šių santykių tipas ir tarp ko. Anot Anthony Forster, „karių ir civilių santykiai“ gali būti suprantami kaip bendras terminas, apimantis visus santykius tarp ginkluotųjų pajėgų (politinės, socialinės ir ekonominės institucijos) ir visuomenės, kurios dalis ji yra, aspektus⁵. Panašų apibrėžimą pateikia James Burk. Jo teigimu, karių ir civilių santykių tyrimo objektas apima tiesioginius ir netiesioginius paprastų žmonių ir civilinių institucijų santykius su kariais (kariuomene), teisinius ginčus, kariuomenės panaudojimo tvarką ir kompleksinius santykius (derybinius) tarp kariuomenės ir politinio elito, nustatant ir vykdant nacionalinio saugumo politiką⁶. Išties jų pateikti apibrėžimai platūs ir gali būti įvairiai interpretuojami.

Šaltojo karo metu saugumo aplinka buvo analizuojama ir aiškinama remiantis realizmo, o vėliau ir neorealizmo, pagrindinėmis tuo metu vyravusiomis tarptautinių santykių ir saugumo teorijų prielaidomis. Autoriai, analizuodami civilių ir karių santykius, apsiribojo demokratinės kontrolės principo patikra vienoje ar kitoje valstybėje, normatyvinių santykių tarp politinio ir karinio elito analize. Pagrindiniais civilių ir karių teorijų klasikais laikomi S. Huntington ir M. Janowitz, kurie greičiausiai idėjas savo teiginiams sėmėsi iš XIX a. Prūsijos stratego C. von Clausewitz. S. Huntington teigė, kad svarbiausias visuomenės tikslas yra siekti, kad kariuomenė būtų pajėgi apginti šalį, tačiau nenaudotų karinės jėgos prieš civilinę valdžią, todėl būtinas jos kontrolės mechanizmas. Jis pasiūlė šią dilemą išspręsti vykdant valstybėje „objektyviają civilinę kontrolę“⁷. Šios politikos esmė – politikai kontroliuoja gynybos politiką, tačiau palieka kariams patiems nustatyti, kokių pajėgumų reikia, norint įgyvendinti saugumo politikos tikslus. Anot S. Huntington, kariuomenėje turėtų dominuoti

⁵ Democratic Control of the Military in Postcommunist Europe: Guarding the Guards. Contributors: Andrew Cottey - editor, Timothy Edmunds - editor, Anthony Forster - editor. Publisher: Palgrave. Place of Publication: New York. Publication Year: 2002. Page Number: 1.

⁶ James Burk., Theories of Democratic Civil-Military Relations, Inter – University Seminar on Armed Forces and Society, Armed Forces and Society, vol. 29, No. 1, Fall 2002, p. 1. <http://afs.sagepub.com> [Žiūrėta 2008-03-09].

⁷ Samuel P. Huntington, The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil – Military Relations, Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press, 1957, p. 456 cituota iš Gerhard Kummel, „The Military and its Civilian Environment: Reflections on a Theory of Civil- Military Relations“, Connections: The Quarterly Journal, vol. 1, December, 2005, p. 65

profesionalai, kurie sugebėtų paklusti civilių kontrolei, išlaikant savotišką autonomiją (veiksmų laisvę išimtinai karinėje srityje), bei nusimantų kariniuose reikaluose⁸. Tik atskyrus karinę kompetencijos erdvę („profesionalizmą“) nuo politinės ir socialinės erdvės, įmanomi stabilūs civilių ir karių santykiai.

M. Janowitz sutiko su S. Huntington, kad civilinė demokratinė kontrolė būtina, tačiau prieštaravo teiginiui, kad visuomenė turi būti visiškai atskirta nuo kariuomenės. Atvirksčiai, jis manė, kad reikia išlaikyti karį kaip pilietį, kai keičiasi karo prigimtis ir tarptautinė saugumo situacija. Jo teorija rėmėsi teiginiu, kad demokratinės vertybės ir praktika turi būti išlaikoma, plėtojant kario piliečio prototipą⁹. M. Janowitz laikė tarnybą kariuomenėje pozityvu, nes tarnybos atlikimas didino pilietiškumą ir stiprino demokratines vertybes¹⁰. Tačiau jo teiginiai prieštaravo realybei, nes visuotinio privalomojo šaukimo tendencijos pasaulyje pradėjo mažėti. Vietoje didelės rekrūtų kariuomenės visuomenė nusprendė rinktis nedideles, tačiau profesionalias pajėgas.

Nors S. Huntingtono ir M. Janowitzo teorijos gana išsamiai išnagrinėjo kaip kariuomenė turi užtikrinti ir saugoti demokratines vertybes, jų teorinės prielaidos nėra visaapimančios. Jos paaiškino, kaip turėtų būti konstruojami karių ir civilių santykiai šaltojo karo laikotarpiu, tačiau nenumatė būsimų globalių pokyčių tarptautinėje saugumo arenoje po keliasdešimties metų, nors, tarkime, M. Janowitz idėjos erdvės ir laiko atžvilgiu lenkė S. Huntingtono mintis dėl galimo ateityje politinės ir karinės sferos persiliejo. M. Janowitz išreiškė nuomonę, kad karinės organizacijos pobūdis keičiasi dėl ginklų ir technologijų bei dėl pačios organizacijos natūralios kaitos¹¹. Jų teiginiai apie demokratinius civilių ir karių santykius apsiriboja suverenios valstybės lygmeniu, tačiau tokia prielaida būtų teisinga tik XX a. pradžioje, todėl abiejų tyrėjų tyrimo laukas apima tik dalį visos demokratinės civilių ir karių paradigmos.

Po šaltojo karo pakitusi tarptautinė saugumo situacija ir sumažėjusi konvencinio karo galimybė lėmė karinės organizacijos pobūdžio kaitą, o globaliniai socialiniai-ekonominiai-technologiniai pokyčiai savotiškai „išhermetizavo“ civilinę visuomenę, todėl tyrėjams atsivėrė naujos galimybės karių ir civilių santykių tyrimų erdvėje. Laikotarpiu, kai „karaliauja“ netradicinės grėsmės, masinio naikinimo ginklai, karių mobilumas, karinė sritis gali persipinti su politine, ekonomine, socialine ir kitomis sferomis.

⁸ David J. Betz, „Civil-Military Relations in Russia and Eastern Europe“, New York: Routledge, 2004. p. 7

⁹ James Burk, *Theories of Democratic Civil-Military Relations*, p. 24

¹⁰ Ten pat, p. 25

¹¹ M. Janowitz, *The Professional Soldier: a Social and Political Portrait* (London: The Free Press of Glencoe Collier- Macmillan Ltd, 1960), p. 42

Šiuolaikiniai civilių ir karių (kariuomenės) santykiai analizuojami dviejose tyrimų kryptyse¹²:

- *Pirmosios krypties* tyrimuose siekiama išsiaiškinti, koks kariuomenės santykis su visuomene. Ar kariuomenė yra unikali institucija su savo pačios sukurtais imperatyvais, kultūra ir reikalavimais? Ar ji tik visuomenės atspindys, turintis tą patį vertybinį krūvį? Ar kariuomenė pajėgi atsispirti visuomenės kaitai ir galimam civilinių vertybių perėmimui (civilinimui/pilietinimui)? Jei taip, tai kur tos ribos?

- *Antrosios krypties* tyrimuose, kurie įgavo pagreitį po šaltojo karo, norima išsiaiškinti, kaip tarptautinė, technologinė ir socialinė aplinka pakeitė visuomenės santykius su karinėmis institucijomis. Šios diskusijos rėmėsi dviem analizės aspektais: *funkciniu* (karinė veikla) ir *sociopolitiniu* (santykis su visuomene ir politine valdžia) imperatyvais¹³. Po komunistinės santvarkos žlugimo kariuomenė ir visuomenė keitėsi (ypač Rytų ir Vakarų Europoje) ir tai turėjo įtakos karių ir civilių santykiams. Kariuomenė buvo sutelkta gintis nuo išorinio priešo, o kovinei parengčiai palaikyti buvo skiriami milžiniški resursai. Kariuomenė vykdė vidaus politines ir socialines funkcijas ir buvo traktuojama kaip visuomenę vienijantis socialinis veiksnys. Karių ir civilių santykiai komplikavosi, veikiami globalinių pokyčių todėl vis dar neapsisprendžiama dėl tolesnio kariuomenės vaidmens, organizacinės struktūros ir finansavimo. Tokia neapibrėžta situacija keičia santykius tarp kariuomenės ir visuomenės, kuriai jie tarnauja¹⁴.

Po šaltojo karo Charles Moskos, John Allen Williams ir David Segal išplėtojo „postmodernaus kario (kariuomenės)“ koncepciją. Jie teigia, kad geopolitinės saugumo aplinkos ir socialiniai pokyčiai pakeitė šiuolaikinių (informacinių) visuomenių požiūrį į kariuomenę. Jie manė, kad šie pokyčiai yra tokie svarbūs, kad galime kalbėti apie naują „postmoderniosios kariuomenės evoliucijos (raidos) etapą ir naujus santykius tarp karių ir civilių.“¹⁵

¹² Timothy Edmunds, Anthony Forster ir Andrew Cottey „Armed Forces and Society: a Framework for Analysis“, in *Soldiers and Societies in Postcommunist Europe*, p. 7.

¹³ S.Huntington, teigė, kad „bet kokios visuomenės karinės institucijos yra formuojamos dviejų veiksmų: *funkcinio imperatyvo*, kylančio iš grėsmės visuomenės saugumui ir *socialinio imperatyvo*, kylančio iš dominuojančių visuomenėje socialinių galių, ideologijų ir institucijų. Karinės institucijos, kurios atspindi tik socialines vertybes, negali tinkamai vykdyti savo funkcijų. Kita vertus, sunku išsivaizduoti kariuomenę visuomenėje, kuri būtų formuojama tik funkcinio imperatyvo„. Plačiau: Samuel P. Huntington, *The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil – Military Relations*, Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press, 1957 cituota iš Tomas Jermalavičius „Conscription debate in Lithuania: How to approach the issue, *Baltic Defence Review*, No.8, Volume 2, 2002. p 22-33

¹⁴ Anthony Forster, „Armed Forces and Society in Europe“ (Palgrave Macmillan), New York, 2006, p.1

¹⁵ Charles C. Moskos, J.A. Williams and D.R. Segal, „Armed Forces after Cold War„, in C.C. Moskos, J.A. Williams and D.R. Seagal (eds), *The Postmodern Military: Armed Forces after the Cold War* (Oxford: Oxford University Press, 2000), p. 2.

Christopher Dundecker taip pat manė, kad globalinė aplinka pakeitė kariuomenės ir visuomenės santykius. Pasikeitusioje strateginėje aplinkoje grėsmės šalies nacionaliniam saugumui kyla ne iš išorės, o iš vidaus, ir tai kelia iššūkius kariuomenės ir visuomenės santykiams. Pasikeitusi socialinė aplinka per šiuolaikinę individualistinę, egalitarinę ir maištingą visuomenę veikia tradicines karines vertybes ir kultūrą. Pasikeitęs strateginis (saugumo) kontekstas ir išaugę darbo kaštai privedė prie daugelio tradicinių karinių specialybių „sucivilinimo“¹⁶.

Šiuo metu daugelio šalių visuomenėse žmogaus ir pilietinių teisių spektro plėtra ir vystymasis kelia daug klausimų dėl kariuomenės ateities ir teisės būti kitokia. Piliečių nenoras tarnauti kariuomenėje, verbavimo sunkumai, išaugęs civilių vaidmuo, moterų, homoseksualų etninių mažumų teisių ir kitų socialiniai klausimai kariuomenėje kelia klausimus dėl tradicinės karinės organizacijos pavidalo ateityje ir civilių ir karių santykių ateities daugelyje Europos šalių.

1.2. Modernios karinės organizacijos kaitos teoriniai aspektai

Kariuomenės, kaip pagrindinės šiuolaikinės valstybės saugumo sistemos institucijos, vaidmuo kito įvairiais istorijos laikotarpiais. Modernios kariuomenės atsiradimas dažniausiai yra siejamas su tautinės valstybės susiformavimu¹⁷. Toks kariuomenės tipas vyravo iki pat šaltojo karo pabaigos. Moderni kariuomenė dažniausiai buvo hibridinio tipo. Ją sudarė privalomosios karo tarnybos kariai ir profesionalai karininkai, o karinė kultūra labai skyrėsi nuo visuomenės kultūros. Po šaltojo karo karinių grėsmių tikimybė labai sumažėjo, atsirado naujų netradicinių iššūkių ir nekonvencinių grėsmių. Globalizacijos procesai stipriai paveikė tradicinę karinės organizacijos kultūrą, todėl šiandien daugelis vertybių, kurios buvo praktikuojamos modernios valstybės kariuomenių, yra kvestionuojamos.

Karinės sociologijos analitikai, analizuodami pastaruosiu metu karinėse organizacijose vykstančius pasikeitimus, sieja juos su socialiniais politiniais pokyčiais tų šalių visuomenėse ir vadina tai instituciniu virsmu iš modernios į postmoderniąją karinės organizacijos formą¹⁸. Postmoderni kariuomenė yra suprantama kaip naujos karinės

¹⁶ Christopher. Dundecker, „The Military in Democratic Societies: New Times and New Patterns of Civil-Military Relations“ kn. J. Kuhlman, J. Callaghan, „(eds), Military and Society in 21st Century Europe: A Comparative Analysis“, New Brunswick and London: Transaction Publishers, 2000.

¹⁷ Modernios kariuomenės sampratos susiformavimui turėjo įtakos 1648m. Vestfalijos taika ir vėliau Napoleono visuotinio šaukimo kariuomenė „l'ave en masse“

¹⁸ Charles Moskos, The American Soldier after the Cold War: Towards a Postmodern Military?, U.S. Army Research Institute for Behavioral and Social Sciences, Northwestern University, October 1998, p. 1.

organizacijos modelis, kuris pradėjo formuotis po šaltojo karo Europoje ir JAV, pakitus grėsmių suvokimui, atsiradus naujiems uždaviniams, prasidėjus institucinei ir technologinei reformai. Šį laikotarpį imta vadinti postmodernia era¹⁹. Tam tikra prasme tai tapo iššūkiu tradiciniam/moderniam kariuomenės ir visuomenės santykių aiškinimui, kurio pagrindas – aiškiai nubrėžtos veiklos tarp karinės ir civilinės (politinės) sferų ribos ir galioja supaprastinta auksinė demokratinės civilinės kontrolės taisyklė: „kariai kariauja, civiliai vadovauja“.

John Allien Williams siūlo postmoderniąją kariuomenę vadinti kariuomene postmodernioje visuomenėje ir teigia, kad patys kariai nėra postmodernūs, tačiau santykyje su visuomene jie perima ar įgyja vienokių ar kitokių postmodernių požymių²⁰. Savo ruožtu, Charles Moskos ir Frank Wood manė, kad visuomenės spaudimas įtakoja Vakarų kariuomenių kaitą į labiau civilines „organizacines struktūras“. Anot jų, šie pokyčiai gali turėti neigiamų pasekmių funkciniam kariuomenės efektyvumui ir gebėjimui vykdyti kovos veiksmus²¹. Kitaip tariant, senoji biurokratinė veberiška organizacijos struktūra yra išstumiamą šiuolaikiškesnių organizacijos formų. C. Moskos postmoderniosios kariuomenės tipą apibrėžė penkiais pagrindiniais organizaciniais pokyčiais:

- Vyksta difuzinė sąveika/persidengimas tarp karinės ir civilinės (politinės) interesų sferos struktūrine, kultūrine ir funkcinė prasme;
- Kariuomenė darosi panaši į viešąją organizaciją ar verslo įmonę, teikiančią saugumo Paslaugas. Ji tampa atviresnė visuomenei, o savo karinę kultūrą jau nelaiko atskira visuomenės kultūros dalimi;
- Visuomenė vis agresyviau skverbiasi į kariuomenės veiklos sritį: didėja civilių specialistų skaičius, pastebimos saugumo privatizavimo tendencijos;
- Kariuomenėje mažėja skirtumas tarp tų, kurie tarnauja skirtinguose kariniuose vienetuose, laipsnių ir netgi vykdomų einamųjų operacijų. Kovinių vienetų vaidmuo tampa toks pat svarbus kaip kovinės paramos ir kovinio aprūpinimo (logistikos);

¹⁹ Nors kaip teigia, Edwin R. Micevski, postmodernizmas – tai ne laiko periodas ar era, o greičiau mąstymo būdas ir papročiai. Jo pagrindiniai požymiai (bruožai): pliuralizmas, susiskaldymas, heterogeniškumas, dekonstrukcija, pralaidumas, reliatyvizmas, dviprasmybė, bendrųjų vertybių stoka. Plačiau: R. Edwin Micevski, „The Education of Military Leadership Personnel in a Postmodern World, „in Connections Quarterly Journal Volume 3, Number 1, March 2004 in Edwin R. Micevski, „The Changing Nature of Civil-Military Relations and Military Leadership: Leadership Responsibility in Postmodern Armed Forces http://www.bmlv.gv.at/pdf_pool/publikationen/10_cma_03_lrp.pdf [Žiūrėta 2008-03-16]

²⁰ John Allien Williams, „Civilil-Military Relations in the Postmodern Era,„ International Seminar, „Democracy, Multiculturalism, and Armed Forces: The Challenges of Human Security, La Paz, Bolivia, 2004. http://www.cda.forces.gc.ca/bolivia/engraph/seminars/mar2004/papers/Williams_e.ppt – [Žiūrėta 2008-03-06].

²¹ Charles C. Moskos and Frank R. Wood, „Introduction,„ and C.C.Moskos, „Institutional and Occupational Trends in Armed Forces, in C.C.Moskos and F.R. Wood, The Military: More than a Job? (Exeter: A.Wheaton and Co, Ltd, 1988), p. 3-26

- Keičiasi pats kariavimo pobūdis: tiesioginius karo veiksmus keičia tarptautinės taikos rėmimo, humanitarinės ir kitokios nei karinės operacijos²². Nacionalinių šalių kariuomenės ar jų struktūriniai vienetai vis dažniau veikia kartu su kitų šalių kariuomenėmis bendrose pratybose ir tarptautinėse misijose, formuoja ilgalaikes tarptautines pajėgas, pvz.: NATO greitojo reagavimo (angl. NRF) ir ES pajėgų (angl. EUROCORP) kūrimas.

C. Moskos atlikęs lyginamąjį keletą šiuolaikinių kariuomenių sociopolitinį tyrimą, nustatė, kad JAV ir kitų Vakarų valstybių kariuomenės laipsniškai ir progresyviai tolsta nuo modernios kariuomenės ir tampa postmodernia atmaina. Jis teigė, kad „moderni karinė organizacija daugiausia buvo komplektuojama iš vyriškosios lyties atstovų, pasirengusi vykdyti tik karinius uždavinius, struktūros ir kultūros prasme skyrėsi nuo visuomenės, kurią ji saugojo. Priešingai, postmoderni kariuomenė yra jau dabar pasirengusi vykdyti daugiafunkcinius uždavinius, jos sudėtis androgeniška, ji „pralaidesnė“ visuomenei“²³. Kariuomenės kaita yra tik dalis dar platesnių, globalesnių procesų, kuriems vykstant valstybės suverenumas bei stabilus kariuomenės ir visuomenės ryšys susiduria su naujais iššūkiais. Sparčiai besikeičiančiame pasaulyje valstybės ekonominis, fizinis, psichologinis ir kultūrinis pamatas svyruoja dėl nekludomo kapitalo, idėjų, vertybių srauto, informacijos sklaidos, gyvenimo stiliaus, kultūros pokyčių. Tauta įgyja daugialypį identitetą, o kariuomenė nelieka šių procesų nuošalyje.

Ilgą laiką buvo manoma, kad kariuomenė, kuri yra viena iš svarbiausių šiuolaikinės demokratinės valstybės saugumo institucijų, nenoriai pasiduoda kaitai, yra archajiškesnė nei visuomenė, kuriai ji tarnauja. Kariuomenė yra sąlyginai didelė organizacija, kuri turi per ilgą laikotarpį susiformavusią specifinę karinę kultūrą, besiskiriančią nuo ją supančios civilinės visuomenės kultūros. Iki šaltojo karo pabaigos tokia situacija buvo pateisinama, toleruojama ir laikoma norma. Vidiniai procesai, vykę kariuomenėje, visuomenės nelabai jaudino. Ji rengėsi tradicinių grėsmių atrėmimui, o svarbiausias demokratinės visuomenės rūpestis buvo išlaikyti demokratinę ginkluotųjų pajėgų kontrolę ir neleisti kariuomenei įsivyrauti valstybės politiniame gyvenime.

Dabar tampa aišku, kad karinės organizacijos keičiasi, griežta atskirtis tarp jų ir visuomenės mažėja. Šie kaitos klausimai tapo aktualūs šaltojo karo pabaigoje, kai dėl

²² Charles Moskos, *The American Soldier after the Cold War: Towards a Postmodern Military?*, U.S. Army Research Institute for Behavioral and Social Sciences, Northwestern University, October 1998.

Buvo atlikti dvylikos valstybių kariuomenių ir visuomenių kaitos tyrimai: JAV, Kanadoje, Jungtinėje Karalystėje, Prancūzijoje, Vokietijoje, Olandijoje, Italijoje, Danijoje, Šveicarijoje, Australijoje, Izraelyje ir P. Afrikoje.

²³ Charles C. Moskos, John Allen Williams, and David R. Segal, „Armed Forces after Cold War, in Moskos „The Postmodern Military: Armed forces after Cold War,“ - Oxford.: Oxford University Press., 2000, 1-11 psl...

strateginės ir politinės kaitos, globalizacijos, inovacijų, informacinių ir karinių technologijų plėtros bei kitų veiksnių prasidėjo karinių organizacijų pertvarkymas. Kaip teigiama 1996 m. JAV vyriausybės ataskaitoje, per 100 šalių karinių organizacijų pradėta vienokia ar kitokia modernizacija²⁴. Tai nebūtinai reiškia, kad po keleto metų visos kariuomenės bus kitokios, tačiau besikeičiantys kariniai tikslai, strategijos, doktrinos, struktūros, kultūra – greičiausiai turės vienokį ar kitokį poveikį santykiams su visuomene, kuri taip pat keičiasi. Šiandien svarbu suvokti tuos procesus, išsiaiškinti, kodėl šie reiškiniai vyksta ir numatyti ateities perspektyvas. Karinės organizacijos kaitos ir jos santykiai su visuomene, kurioje ji veikia, reikalauja konceptualaus šio proceso supratimo ir analizės.

Karinės organizacijos ilgą laiką buvo valstybės ir visuomenės atspindys ir buvo veikiamos ją supančios aplinkos. Šiuolaikinė Vakarų visuomenė yra vadinama informacine, kosmopolitine, vartotojiška, postmodernia. Tapusi mobilesne, ji vis labiau tolsta nuo tautinių tradicijų, išgyvena kultūrinį šoką, mažiau sieja save su konkrečia valstybe. Kartu keičiasi požiūris ir į karinį saugumą bei jo užtikrinimo garantą – kariuomenę. M. Janowitz iškėlė „civilinimo“ hipotezę, teigdamas, kad galima vis labiau išvelgti tam tikrų panašumų tarp visuomenės ir karinės organizacijos evoliucijos²⁵. Savo ruožtu J. Burk manė, kad pagrindinis šios hipotezės argumentas buvo tas, kad ribos, skiriančios kariuomenę nuo visuomenės, tolydžiai mažėja. Tai skatina kariuomenę aktyviau dalyvauti visuomeniniame gyvenime, tačiau kartu išlaikyti savo sąlyginę autonomiją, kompetenciją ir jos, kaip socialinės grupės, sąsają²⁶.

J. van Doorn atkreipė dėmesį į kokybinius karinės organizacijos pokyčius ir teigė, kad karinės organizacijos evoliucionavo iš modernios masinės kariuomenės į profesionaliąsias²⁷. Nors pats van Doorn, kalbėdamas apie savanoriškumo pagrindą formuojamą profesionaliąją kariuomenę, nevadino jos postmodernia, tačiau tokia interpretacija, atsižvelgus į jo dėstytus argumentus straipsnyje, galima. Taigi tiek Janovitz, tiek van Doorn idėjos, išdėstytos prieš kelis dešimtmečius, davė pagrindą kitiems tyrėjams pradėti formuoti postmodernios arba, kitaip tariant, profesionaliosios kariuomenės modelį²⁸.

²⁴ Terry Terriff & Theo Farrell, „The Sources of Military Change: Culture, Politics, Technology. Contributors: Theo Farrell - editor, Terry Terriff - editor. Publisher: Lynne Rienner. Place of Publication: Boulder, CO. Publication Year: 2002. p. 3

²⁵ Morris Janowitz, *Professional Soldier, A Social and Political Portrait*, New York: Free Press, 1971 (second edition) p.421.

²⁶ James Burk, „Moris Janowitz and the Origins of Sociological Research on Armed Forces and Society, *Armed Forces and Society*, vol. 19, No. 2, Winter 1993, p. 179.

²⁷ Jacques van Dorn, „The Decline of the Mass Army in the West: General Reflection,“, *Armed Forces and Society*, Vol. 1, No. 2, February 1975, p. 149.

²⁸ Šiame darbe profesionalioji kariuomenė suprantama kaip profesinė savanoriškumo pagrindu formuojama karinė organizacija, aprūpinta modernia ginkluote, pasižyminti optimalia organizacine struktūra, kurioje įdiegtas

Teorija pateikia net keletą kariuomenės profesionalizavimo sąvokos aiškinimų. Anot M. Janowitz, profesionalizmas – grynai sociologinis terminas, susijęs su kario mokymo turiniu ir jo ekspertinėmis žiniomis karinėje srityje, sudarančioje atskirą grupę tarp kitų profesinių grupių visuomenėje. Tuo tarpu pagal S. Huntington, profesionalizmas yra vertybinis konceptas, t.y. kariuomenė ne tik turi profesionalios veiklos standartus, bet taip pat sunkiai paklūsta demokratiškai išrinktai civilinei valdžiai. Mary-Beth Ulrich teigia, kad šiuolaikinis profesionalizmas arba „demokratinis profesionalizmas“ reikalauja kariuomenės paklusimo, subordinacijos įtvirtinimo demokratinėi politinei (civilinei) valdžiai ir joje tarnaujančių žmonių pritarimo šiai kontrolei. Trečiasis būdas aiškina profesionalią kariuomenę kaip dabartinio Vakarų modelio sinonimą, t.y. profesinė savanoriškumo pagrindu formuojama kariuomenė, galinti vykdyti operacijas (užduotis) ne tik savo teritorijos ribose, bet ir užsienyje.²⁹ Profesionalioji kariuomenė apibūdinama šiais pagrindiniais veiksniais:

- aiškiai nustatytas vyriausybės vaidmuo, su kuriuo sutinka pati kariuomenė ir visuomenė;
- žinių ir įgūdžių karinėje srityje tobulinimas, reikalingas veiksmingai įvykdyti nustatytoms funkcijoms;
- nustatytos aiškios taisyklės, nusakančios kariuomenės kaip institucijos atsakomybę ir kiekvieno kario atskirai; užtikrintas karių kilimas karjeros laiptais, atsižvelgiant į nuopelnus³⁰.

Reikia pažymėti, kad karinės organizacijos kaitos tendencijos neatsitiktinai yra lyginamos ir tiriamos kartu su verslo ir viešojo sektoriaus organizacijomis, kadangi visos jos priklausomos nuo išorinės aplinkos pokyčių, todėl karinių organizacijų kaita vyksta panašiai kaip ir civilinių biurokratinių organizacijų. Laikui bėgant, modernią karinės organizacijos formą (institucinę) keičia postmoderni (profesinė). C. Dandeker pateikė keturis pagrindinius požymius, skiriančias šias dvi organizacijų formas³¹:

- Atsakomybė perkeliama į žemesnį lygmenį. Individualus karys turi sugebėti priimti sprendimą savarankiškai, netgi galintį turėti politinių padarinių;

procesų valdymo modelis, turinti efektyvią ryšių bei logistikos sistemą, gerai parengtą personalą, sugebanti vykdyti taikos ir karo meto užduotis.

²⁹ Anthony Forster, „Armed Forces and Society in Europe“ (Palgrave Macmillan), New York, 2006, 42-71 psl.

³⁰ Anthony Forster, „Armed Forces and Society in Europe“, p. 43-44.

³¹ Christopher Dandeker, Flexible Forces for a Post cold War World: a view from the United Kingdom,, . La revue Tocqueville/ The Tocqueville Review Vol. XVII, No. 1, 1995, p.p. 23-38, C. Dandeker, „New Times for the Military: Some Sociological Remarks on the Changing Role and Structure of the Armed Forces of the Advanced Societies,, British Journal of Sociology, vol. 45, No.4, 1994, p. 637-654

- Karinė profesija (veikla, specialybė) yra labai intensyvi ir reikalaujanti didelės atsakomybės už įrangą, personalą ir sėkmingą operacijos įvykdymą;
- Lankstumas – noras užverbuoti, rekrutuoti ir išlaikyti personalą, sugebantį vykdyti įvairiausias užduotis, t.y kuriant mobilias, daugiafunkcines pajėgas visuose hierarchiniuose lygmenyse ir visų specialybių;
- Iš įvairių šalių ir skirtingų kariuomenės rūšių atvykusio personalo sutelkimas vykdyti bendras užduotis sukelia problemas, išlaikant efektyvią vadovavimo ir valdymo sistemą.

Vėliau prie šių požymių buvo pridėti dar keturi papildomi³²:

- Efektyviai dirbanti sistema reikalauja radikalių permainų santykiuose tarp politinės ir karinės vadovybės ir pajėgų vadų. Susiduriama su nauja ir prieštaringa situacija: politinė demokratinė kontrolė persikelia iš taktinio į strateginį lygmenį. Žiniasklaida sugeba prasiskverbti beveik į visus visuomenės sluoksnius. Be to, kariškius savo ruožtu kontroliuoja nevyriausybinių organizacijų (ypač taikos rėmimo ar humanitarinėse operacijose);

- Vadovavimas yra grindžiamas manipuliacija. Šis valdžios tipas paremtas vadų kompetencija ir konsensuso siekimu grupėje (Leadership and Aufstragtaktik). Vietoj griežtų sankcijų vadas–lyderis skatina teigiamas pavaldinių emocijas ir turi atsižvelgti į jų moralę ir motyvaciją. Griežti karinio mokymo (rengimo) metodai netoleruojami;
- Vyrauja profesinis karinės veiklos suvokimas. Karinė profesija suprantama kaip normalus darbas, o ne gyvenimo būdas. Karinis personalas tarnauja dėl ekonominių motyvų, o ne dėl patriotinių jausmų. Profesinės sąjungos gina karinių organizacijų narių privatų ir viešąjį interesus;
- Heterogeniškumas, o ne homogeniškumas yra pagrindinis profesionalios (angl. all-volunteers forces) kariuomenės bruožas. Etninių bei kitų mažumų pripažinimas, didesnė moterų integracija yra geri šių tendencijų pavyzdžiai³³.

Charles Moskos, kurį laiką analizavęs karinių organizacijų kaitą, sudarė lyginamąją tipinę schemą, paaiškinančią karinės organizacijos pobūdžio kaitą.

1 lentelė. Karinė organizacija: institucinė vs profesinė (civilinimas)

³² Charles C. Moskos, „From Institution to Occupation: Trends in Military Organizations, Armed Forces and Society, Vol.4, No.1, 1977, p. 41-50;
Charles Moskos, „Institutional/Occupational Trends in Armed Forces: An Update, Armed Forces and Society, Vol. 12, No.3, Spring 1986, p. 377-382.

³³ Joseph Soeters, Jan van der Meulen (sud.), Managing Diversity in the Armed Forces, Experiences from Nine Countries, Tilburg: Tilburg University Press, 1999, p. 211-221

Kintamieji	Institucinė organizacija	Profesinė organizacija
Legitimumas	Normatyvinės vertybės	Rinkos ekonomika
Vykdomų pareigų specifika	Bendra	Specifinė
Kompensavimo pagrindas	Rangas ir subordinacija	Žinių/įgūdžių lygis ir žmogus
Kompensavimo būdas	Netiesioginis atlygis	Atlyginimas ir premijos
Kompensavimo lygis	Mažas prievolinko atlygis	Geras atlyginimas
Gyvenamoji vieta	Tarnybos vietoje/netoliese	Toliau nuo tarnybos vietos
Visuomenės požiūris	Pagarba tarnybai	Priklausymas socialinei klasei
Veiklos vertinimas	Holistinis ir kokybinis	Segmentinis ir kiekybinis
Teisėta sistema	Karinis teisingumas	Civilinė teisė
Ryšys tarp grupių	Vertikalus, organizacijos viduje	Horizontalus, tarporganizacinis

Šaltinis: Charles Moskos, „Institutional/Occupational Trends in Armed Forces: An Update, Armed Forces and Society, Vol. 12, No.3, Spring 1986, p. 378

Žinoma, kai kurios autorius išvardintų kintamųjų reikšmės galėtų sulaukti kritikos, tačiau tiesa yra ta, kad šiandien mes gyvename laikotarpiu, kai pažangios V. Europos ir JAV kariuomenės iš lėto transformuojasi iš modernios kariuomenės į kokybiškai kitokią karinio saugumo instituciją, kuri, norėdama išlaikyti profesionalumą, bus priversta savo veikloje vadovautis ne tik valstybės įstatymais, bet ir veikti pagal rinkos dėsnius ir verslo principus. Šiuolaikinių kariuomenių profesionalizacija persipina su civilinimo-pilietinimo procesu, kurių sąveika keičia tradicinius civilių ir karių santykius, o pačią modernią karinę organizaciją paverčia kokybiškai kitokia, labiau priklausoma nuo visuomenės.

2. HIPOTETINIO SOCIOPOLITINIO MODELIO TAIKYMAS LIETUVOS KARIUOMENĖJE VYKSTANČIŲ PROCESŲ IR SANTYKIŲ SU VISUOMENE ANALIZEI

Karių ir civilių santykiai ilgą laiką buvo analizuojami nacionalinės valstybės rėmuose. Dauguma autorių vengdavo teorinės dimensijos ir gilesnio probleminio išaiškinimo ir apsiribodavo aprašomuoju metodu, remdamiesi bendromis prielaidomis ir stebėjimais. Anot D. Bland, kariuomenės ir visuomenės santykiai buvo stabilūs, todėl tarsi nebuvo prasmės kvestionuoti bazinių S. Huntington, M. Janowitz ir kitų normatyvinių teorijų autorių idėjų³⁴. Karių ir civilių santykiai Šaltojo karo metu atsidūrė savotiškoje izoliuotoje ir stabilioje

³⁴ David . Bland., „A Unified Theory of Civil Military Relations“, Armed Forces and Society, 26/1, 1999, p.12-13

erdvėje, nes viskas atrodė paprasta: civilinė valdžia kontroliuoja jėgos monopolį ir neleidžia kariuomenei kištis į politinį sprendimų priėmimo lygmenį bei naudoja kariuomenę gynybai nuo išorinės agresijos.

Po šaltojo karo C. Moskos karių ir civilių santykiams tirti siekė sukurti sisteminių ir lyginamajai analizei tinkamą modelį. Šis būdas leidžia palyginti situacijas skirtingose valstybėse remiantis tam tikrais bendraisiais kriterijais. Modelio esmė – karinės organizacijos analizė pagal išskirtus kintamuosius tam tikroje visuomenėje, skirtingu laikotarpiu. Kartais šis modelis dar vadinamas pusiau teoriniu, kadangi kiekvienos valstybės atvejo ir lyginamieji tyrimai tyrimai atliekami pagal išanksto numatomą schemą, o gauti rezultatai atspindi tik vienokias ar kitokias kariuomenės ir visuomenės raidos ir kaitos tendencijas.

Naujausiame modelyje C. Moskos išskyrė tris skirtingus visuomenės tipus (kategorijas) – modernioji visuomenė (1990-1945), vėlyvoji modernioji (1945-1990) ir postmodernioji visuomenė (1990 -) ir įvedė 11 kariuomenės kintamųjų³⁵. Vėliau J. Williams pakoregavo pirminį modelį, įvedęs naują papildomą kintamąjį ir naują kategoriją „*postmodernioji era*“, kuri, anot jo, prasidėjo nuo 2001 m. (1 lentelė).

C. Moskos hipotetinis modelis nuo J. Williams modelio skiriasi keliais svarbiais aspektais:

- *Analizės laikotarpis.* Pirmasis modelis yra su aiškiai apibrėžtu laiko intervalu (iki 2001 m.), o antrasis vis dar tęsiasi.
- *Kintamųjų skaičiūmi.* Pirmajame variante buvo 11 kintamųjų, antrajame – jau 12.
- *Kintamųjų reikšmė.* Šių modelių kintamųjų reikšmės iš esmės skiriasi.

J. Williams savo modelyje prie jau buvusių C. Moskos modelyje „subnacionalinių grėsmių“ pridėjo „transnacionalines bei tarptautines grėsmes“, išskirdamas vidaus ir tarptautinio terorizmo lygmenis. Su terorizmo grėsme susijęs ir pakitęs uždavinių spektras. Šiuo atveju svarbus vaidmuo tenka kariuomenės ir visuomenės bendradarbiavimui ir kitiems karinio ir civilinio elito santykiams. Nepaisydamas sąlyginės „globalios taikos“ laikotarpio pasaulyje, J. Williams, skirtingai nei C. Moskos manė, kad demokratinių valstybių kariuomenės vėl dalyvauja ir turės dalyvauti tikruose ir intensyviuose kariniuose konfliktuose (Irakas, Afganistanas ir t.t).

Kariuomenės tipas postmodernioje eroje aiškus – nedidelės, profesionalios, gerai ginkluotos, mobilios pajėgos, gebančios atsakyti į šiuolaikinius iššūkius ir grėsmes.

³⁵ Mario Nuciari, „Models and Explanations for Military Organizations: An Updated Reconsideration,“ in G. Caforio, ed., *Handbook of the Sociology of the Military*. N.Y.: Kluwer Academic/Plenum Publishers, 2003 in Jūratė Novagrockienė, „Kariuomenės transformacija XXI amžiuje“: Lietuvos atvejis-Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2004, Vilnius: Lietuvos karo akademija, 2005, p.201

Šiuolaikinių kariuomenių struktūra kuriama atsižvelgiant į saugumo aplinkos diktuojamas sąlygas, o veiklos principai panašūs civilinių (verslo) organizacijų. Tai visiška priešingybė Šaltojo karo laikais egzistavusioms institucinėms, prievolininkų kariuomenėms, kurios buvo rengiamos trečiajam pasauliniam karui.

Postmodernioje eroje kariui neužtenka būti tik mokslininku ir valstybininku. Dalyvaujanti tarptautinėse humanitarinėse ir taikos rėmimo operacijose ir kariai daugiau rūpinasi visuomenės gerovei nei kariauja, todėl karys policininkas gali tapti rytdienos kario prototipu.

C. Moskos civilių skaičiaus didėjimą moderniuose kariuomenėse tapatino su laipsniška kariuomenės kaita iš institucinės organizacijos į profesinę. Savo tyrime jis įrodinėjo, kad postmodernios karinės organizacijos daugumą turėtų sudaryti civiliai, o ne kariai. Tuo tarpu J. Williams teigė, kas šiuolaikinių demokratiškas valstybių kariuomenėse svarbus ne civilių skaičius, jų vaidmuo, o jų integracijos į karines struktūras laipsnis. Ar jie gali kartu su kariais dalyvauti bendrose operacijose, kiek pažengęs kariuomenės funkcijų privatizavimas? Kitas svarbus aspektas – kariuomenės ir visuomenės sąveika. Pasikeitus grėsmių pobūdžiui ir uždavinių spektrui, karinės institucijos perduoda kai kurias funkcijas civilinei visuomenei.

Moterų vaidmens kariuomenėje reikšmė abiejuose modeliuose išliko beveik nepakitusi. Teoriškai postmodernioje eroje moteris gali tarnauti bet kurios kariuomenės rūšies pajėgose, valdyti sudėtingiausias technikas, dalyvauti taikos rėmimo ir humanitarinėse operacijose ir netgi kovos veiksmuose. Vis dėlto net ir demokratiškas valstybių kariuomenėse (pvz. JAV ir D. Britanijoje) dar pasitaiko atskiri moterų teisių ignoravimo ar seksualinio priekabiavimo atvejai.

2. lentelė. Kariuomenė ir visuomenė postmodernioje eroje (C. C. Moskos ir J. A. Williams modeliai ir jų skirtumai)

Kariuomenės kintamieji	Postmodernioji era I (1990-2001)	Postmodernioji era II (2001-...)
Grėsmės	Subnacionalinės (etniniai konfliktai, terorizmas)	Subnacionalinės, <i>transnacionalinės</i> , <i>tarptautinės</i> (terorizmo grėsmė nacionaliniame ir tarptautiniame lygmenyje)
Kariuomenės struktūra	Nedidelė profesionalioji kariuomenė	Nedidelė profesionalioji kariuomenė; <i>integuotas aktyvusis rezervas, karo</i>

		<i>policija</i>
Pagrindiniai uždaviniai	Taikos rėmimo/humanitarinės operacijos	<i>Vidaus saugumas</i> <i>Kariuomenės pagalba civilinėms institucijoms</i> Taikos rėmimo/humanitarinės operacijos <i>Intensyvūs kovos veiksmai</i>
Vyraujanti kario profesinė veikla	Karys–valstybininkas Karys–mokslininkas	Karys valstybininkas Karys mokslininkas <i>Karys policininkas</i>
Biurokratinė karinės organizacijos struktūra*	Hierarchinė/vertikali	Horizontali
Visuomenės nuomonė	Nevienareikšmiška	<i>Remianti (besikeičianti)</i>
Santykis su žiniasklaida	Norima įsiteikti	<i>Kooptuota</i>
Civiliai darbuotojai	Didelė dalis	<i>Integruoti (operacijos/parama)</i> <i>Karinių funkcijų privatizavimas</i>
Moters vaidmuo	Pripažintas	Visiškai pripažintas (<i>ne iki galo</i>)?
Sutuoktinis ir bendruomenė	Atskirti	Susiję
Homoseksualai kariuomenėje	Priimami	<i>Labiau toleruojami</i> nei priimami
Sąmoningas atsisakymas tarnauti	Pripažintas	Pripažintas

Pastaba: *Naujas kintamasis įvestas J. A. Williams

Šaltinis: John Allien Williams, „Civil - Military Relations in the Postmodern Era,, International Seminar,, Democracy, Multiculturalism, and Armed Forces: The Challenges of Human Security, 2004.

Lietuvos kariuomenės kaitos ir santykių su visuomene analizei taikomas adaptuotas C. Moskos ir J. A. Williams modelis, kurio dalis kintamųjų eliminuota arba pakeista, atsižvelgus į specifinius, istorinius ir kultūrinius postkomunistinės kariuomenės ir visuomenės ypatumus. Kadangi šiame darbe siekiama identifikuoti kariuomenėje vykstančius procesus ir kaitos tendencijas, atliekama kompleksinė kokybinė kelių lygmenų analizė. Šiuo atveju dalis funkciniam imperatyvui priskiriamų kintamųjų (kariuomenės struktūros, uždavinių, kario profesinės veiklos kaita) atspindi kariuomenės kaip institucijos kaitą – *profesionalizavimą*, o kiti kintamieji (visuomenės nuomonė, santykiai su žiniasklaida, civilių vaidmuo, moters vaidmuo) priskiriami sociopolitiniam imperatyvui ir atspindi kariuomenės ir visuomenės santykį - *civilinimą*). Iš tiesų civilinimas/pilietinimas arba pilietinimas yra sunkiau identifikuojamas nei profesionalizavimas. Kalbant apie civilinimą bedraja prasme turime omenyje kompetencijos ribų tarp kariuomenės ir visuomenės sumažėjimą veikiant globalizacijai ir sociopolitinei aplinkai.

Kodėl pagal C. Moskos ir J. Williams adaptuotas analitinis hipotetinis modelis? Šio modelio pasirinkimą lėmė keletas aplinkybių:

- *Alternatyvos nebuvimas*. Žvelgiant retrospektyviai, kariuomenės ir visuomenės santykių kaitos problematika pradėta nagrinėti palyginti neseniai. Dėl sąlyginai stabilios tarptautinio saugumo aplinkos šaltojo karo metu civilių ir karių santykių konceptualizacija ilgai išliko statiška ir dažniausiai apsiribodavo demokratinės civilinės kontrolės atskirose valstybėse tyrimais. Tik pastaruoju metu pradėti lyginamieji ir atskirų atvejų kariuomenė tyrimai, kurių analizei imta taikyti tipinius modelius su aiškiai apibrėžtais kriterijais (A. Foster, C. Moskos, T. Edmunds, J. Williams ir kt.).
- *Pritaikomumas*. Kaip teigė pats pirminio modelio autorius C. Moskos, postmodernioji kariuomenė yra idealus tipas, leidžiantis pagal daugelį kintamųjų nustatyti pagrindines tendencijas, skiriančias skirtingų tipų demokratines Vakarų valstybių kariuomenes³⁶. Naujesnio modelio autorius J. Williams, pakoregavęs pirminį variantą, pritaikė jį ne tik skirtingų kariuomenių lyginamiesiems tyrimams, bet ir santykiams su visuomene analizuoti.
- *Sąlyginis naujumas*. Šis modelis jau taikytas siekiant nustatyti, kiek Lietuvos gynybos reformos įgyvendinimo procesai atitinka bendras NATO kariuomenių raidos tendencijas, tačiau tik bendrais bruožais, neaptariant reformos eigos techninės pusės ir galimų santykių su visuomene perspektyvos. Grafinė tyrimo modelio išraiška pateikta 2 lentelėje

3 lentelė. Hipotetinis kariuomenės ir visuomenės santykių tyrimo modelis (adaptuotas)

Grėsmės, iššūkiai saugumui, globaliniai pokyčiai ir narystė NATO/ES		
<i>Funkcinis imperatyvas</i> (profesionalizavimas)	<i>Kariuomenės kintamieji</i>	<i>Naujoji (Postmodernioji) era II (nuo 2001m.)</i>
	Kariuomenės tipas	Nedidelė profesionalioji kariuomenė
	Karinės organizacijos struktūra	Horizontali?
	Misija ir pagrindiniai uždaviniai	Kariuomenės pagalba civilinėms institucijoms Taikos rėmimo/humanitarinės operacijos Intensyvūs kovos veiksmai (<i>ribotos galimybės</i>)
	Vyraujantis kario veiklos pobūdis	Karys valstybininkas/ <i>politikas?</i> Karys mokslininkas; Karys policininkas Karys specialistas; Karys - vadas-lyderis
<i>Socio politiški</i>	Visuomenės nuomonė	Remianti (besikeičianti)
	Santykis su žiniasklaida	Kooptuota (sąlyginai)

³⁶ Charles C. Moskos, „Towards a Postmodern Military: The United States as a Paradigm“, in Moscos Ch. C., Williams J.A., Segal D.R., eds., *The Postmodern Military*, N.Y., Oxford University Press, 2000, p. 14.

	Civilių vaidmuo	Integruoti <i>Dalinis</i> karinių funkcijų privatizavimas (perdavimas)
	Moters ir sutuoktinio vaidmuo	Visiškai pripažintas ir vertinamas

Šaltinis: adaptuota autoriaus, remiantis J. Williams modeliu.

Modelio adaptavimo pagrindimas

Kadangi šio darbo tikslas nėra vien tikrai kariuomenės kaip institucijos kaitos analizė, tačiau ir jos santykių su visuomene pokyčiai, todėl originaliame modelyje esančią sąvoką „grėsmės (*grėsmių suvokimas*)“ traktuoti kaip kariuomenės kintamąjį, neatrodo racionalu šiame kontekste. Grėsmės greičiau galėtų būti įvardijamos kaip pokyčių Lietuvos kariuomenėje ir visuomenėje stimulatorius.

Labai svarbų vaidmenį reformuojant kariuomenę atliko ir pats narystės tarptautinėje saugumo organizacijoje (NATO) siekis. Anot J. Novagrockienės, „kaip ir kitose NATO valstybėse, pagrindiniai veiksniai, paskatinę peržiūrėti saugumo ir gynybos politiką ir reformuoti KAS, buvo išoriniai...³⁷“. Tačiau sunku sutikti su teiginiu, kad vien tik narystė NATO buvo pagrindinis reformų Lietuvos kariuomenėje stimulus. Žvelgiant per funkcinio imperatyvo prizmę NATO įtaka buvo labai svarbi perspektyviniam Lietuvos kariuomenės vystymuisi ir santykiams su visuomene, tačiau sociopolitine prasme didelę reikšmę turėjo globalizacijos procesai ir Lietuvos priėmimas į Europos Sąjungą³⁸. Remiantis šiais argumentais, adaptuotame modelyje kategorija „grėsmės (*grėsmių suvokimas*) ir narystė ES ir NATO“ yra išskirtos atskira eilute, kaip tikėtini pagrindiniai civilių ir karių santykių kaitos veiksniai.

Kadangi Lietuvos visuomenės ir karinės organizacijos kultūra skiriasi nuo JAV, analizuoti *karių sutuoktinių santykius su bendruomene netikslinga*. Lietuvos kariuomenėje dėl įvairiausių priežasčių nėra susiformavusi specifinė uždara karinė kultūra, kuri skatintų vystyti karinę subkultūrą³⁹. Pagrindiniai moraliniai karinės kultūros elementai, žinoma, egzistuoja, tačiau Lietuvoje nėra didelių kariuomenės bazių su visiškai įrengta infrastruktūra: mokyklomis, prekybos centrais ir t.t. Lietuvos kariuomenėje tarnaujančių karių sutuoktiniai

³⁷ Jūratė Novagrockienė, „*Kariuomenės transformacija XXI amžiuje*“: Lietuvos atvejis, p.213.

³⁸ Laisvas darbo jėgos judėjimas, didelės visuomenės dalies skeptiškas požiūris į privalomąją karo tarnybą, liberalių ES teisės normų pritaikymas nacionalinėje teisėje turėjo nemenkos įtakos profesinės kariuomenės modelio pasirinkimui bei tuo pačiu noru išlaikyti gerai tarnaujančius ir perspektyvius karius Lietuvos kariuomenėje, keliant socialinės gerovę ir t.t.

³⁹ Military brat [http://www.en.wikipedia.org/wiki/Military_brat_\(U.S._subculture\)](http://www.en.wikipedia.org/wiki/Military_brat_(U.S._subculture)) [Žiūrėta 2008-04-12]

yra visateisiai visuomenės nariai, iš jos neišsiskiriantys, nors jų vaidmuo kariuomenės profesionalumui, karių moraliniam stabilumui išlaikyti yra labai svarbus.

Nagrinėti *homoseksualus* kaip atskirą kastą ar jų vaidmenį būtų diskriminacija kitų mažumų atžvilgiu. JAV kariuomenėje, kurioje jau išspręsta daugelis problemų, susijusių su skirtingų religijų, rasių ir tautybių integracija į kariuomenę, homoseksualų klausimas tebėra aktualus. Kariuomenėje vis dar vyrauja atsargus/neigiamas požiūris į seksualines mažumas ir principo „neklausk, nesakyk“, įvesto dar 1993 m., laikymąsi. JAV visuomenės požiūris, naujausiais tyrimų duomenimis, daug liberalesnis⁴⁰. Prasmingiau būtų apžvelgti visų mažumų (tautinės, etninės, religinės...) perspektyvas ir galimybes šiuolaikinėje Lietuvos kariuomenėje, tuo labiau, kad ir pagal pirminį C. Moskos modelį analizuotuose atvejuose šis kintamasis buvo laisvai interpretuojamas (Olandijos atvejis). Atsižvelgus į specifinius ir kultūrinius veiksnius, šis kintamasis buvo pašalintas iš tyrimo modelio

Modelio trūkumai

Reikia pripažinti, kad hipotetiniai sociopolitiniai modeliai turi ir trūkumų. Jie labiau į orientuoti į Vakarų (JAV) ir taikomi kitokioje socialinėje sistemoje stokotų tam tikrų sąveikos elementų. Kita vertus, kaip taikliai pastebėta, remiantis šiuo modeliu, buvo analizuotos ne tik išsivysčiusios Vakarų valstybės⁴¹, todėl *a priori* jis gali būti taikomas ir bet kokiai valstybei. Šis modelis gali būti kritikuojamas dėl naudojamos indukcinės metodologijos ir galimo pernelyg abstraktaus tyrimo rezultato. Kita vertus, gautos išvados gali būti puiki paskata kitiems tyrėjams ieškoti naujų būdų kaip užpildyti civilių ir karių teorijos (ų) spragas.

3. LIETUVOS KARIUOMENĖJE VYKSTANTYS PROCESAI BEI CIVILIŲ IR KARIŠKIŲ SANTYKIŲ KAITOS TENDENCIJOS

3. 1. Saugumo aplinkos pokyčiai kariuomenės ir visuomenės santykių formavimosi ir kaitos kontekste

⁴⁰ David F. Burelli „Homosexuals and U.S. Military Policy: Current Issues, May, 2005, p. 9-10 <http://fas.org/sgp/crs/natsec/RL30113.pdf> [Žiūrėta 2008-04-11]

⁴¹ Novagrockienė, p.203

Šaltasis karas laikomas moderniosios kariuomenės klestėjimo era. Tuo metu tarptautinė saugumo sistema buvo sąlyginai stabili, o kariuomenės ir visuomenės vaidmuo aiškiai apibrėžtas daugelyje demokratinių valstybių. C. Moskos, akcentavęs tarptautinės saugumo aplinkos pokyčius, išskėlė moderniosios kariuomenės virsmo į postmodernią kariuomenę idėją ir tai susiejo su pasikeitusia tarptautine/globaline saugumo aplinka, t.y. globalaus konvencinio karinio konflikto tikimybės sumažėjimu. Keliose demokratinėse Vakarų valstybėse atlikti tyrimai parodė, kad ištis stengiamasi mažinti karių skaičių, įsigyti naujos kovos technikos ir ginkluotės. Tačiau pokyčiai po 1990 m. nebuvo tokie reikšmingi kariuomenių kaitai ir santykiams su visuomene, kokie jie tapo po teroristinių išpuolių JAV 2001 m.

Lietuvos kariuomenė *de jure* buvo atkurta tik 1990 m., t.y. jau pasibaigus Šaltajam karui, todėl faktiškai ji, kaip ir kitų nepriklausomybę panašiu laikotarpiu paskelbusių valstybių kariuomenės, nepatenka į pirminį C. Moskos sudarytą kariuomenės ir visuomenės modelį laiko atžvilgiu. Moderniosios Lietuvos kariuomenės formavimosi pradžia yra kitų pagal idealų modelį analizuotų valstybių „modernumo“ pabaiga, todėl sudarant idealų tyrimo modelį remiamasi antriniu J. Williams sudarytu kariuomenės ir visuomenės modeliu postmoderniojoje eroje.

Galima sutikti su teiginiu, kad Lietuvos naujos saugumo ir gynybos politikos formavimas prasidėjo tuomet, kai kitos Vakarų valstybės jau pradėjo galvoti apie gynybos politikos kaitą⁴². Lietuvos politinis elitas ir visuomenė pirmaisiais Nepriklausomybės metais gyveno realizmo nuotaikomis, o Vakarų visuomenėse pamažu įsigalėjo liberalizmas. Lietuvos valstybės politikoje iki 1999 m. vyravo tradicinė saugumo samprata, kai šalies politinio ir karinio saugumo užtikrinimas buvo svarbiausias užsienio politikos uždavinys⁴³. Tam įtakos turėjo neigiamos visuomenės pozicijos Rusijos atžvilgiu – istorinės nuoskaudos ir tikėjimas galinčiu atgimti jos revanšizmu. Lietuvos teritorijoje iki pat 1993m. vis dar buvo likę keletas okupacinių Sovietų Sąjungos (Rusijos) karinių vienetų.

Kokybiškai naujas grėsmių suvokimo periodas prasidėjo po 2001 m. teroristinių išpuolių JAV. Iš esmės tik po šių įvykių politiniame (strateginiame) lygmenyje buvo pradėta kalbėti apie globalizacijos iššūkius, pakitusią saugumo aplinką ir visiškai realią Lietuvos narystę NATO ir ES. Kai 2002 m. Prahoje vykusiame NATO šalių vadovų susitikime Lietuva buvo pakviesta prisijungti prie Aljanso, buvo suskubta pereiti prie naujos strategijos

⁴² Ten pat, p. 204

⁴³ Evaldas Nekrašas, „NATO ir Europos Sąjungos santykių transformacija ir Lietuvos užsienio politika“ Šiaurės Atlanto erdvė ir Lietuva, Vilnius: Eugrimas, 2001, p.17.

ir parengti nauji svarbūs strateginiai dokumentai: Nacionalinio saugumo strategija (2002 m. ir 2005m.⁴⁴) ir Karinė strategija (2004 m.). Juose įtvirtintas Lietuvos siekis užtikrinti valstybės suverenumą, teritorinį vientisumą, demokratinę konstitucinę santvarką, žmogaus ir piliečio saugią asmens aplinką, kultūrinį savitumą įvertinant saugumo iššūkius, atsirandant naujiems rizikos veiksniams ir pavojams, kylant grėsmėms, krizinėms situacijoms ir ginkluotiems konfliktams. Šiuose ir kituose oficialiuose dokumentuose įvardintos grėsmės nuo terorizmo iki nekontroliuojamos migracijos⁴⁵.

4 lentelė Dabartinės grėsmės ir jų tikimybė Lietuvos saugumui

Tikimybė	Grėsmės Lietuvos saugumui
1.	* Pramoninės ir stichinės nelaimės
2.	*Užsienio žvalgybos tarnybų veikla
3.	*Nekontroliuojama migracija
4.	*Nestabilumas kituose regiuonuose
5.	*Tarptautinis terorizmas
6.	*Jėgos demonstravimas, provokacija, grasinimai panaudoti jėgą
7.	*Masinio naikinimo ginklai
8.	*Ginkluotas konfliktas

Šaltinis: Baltoji Lietuvos gynybos politikos knyga http://www.kam.lt/EasyAdmin/sys/files/baltoji_knyga.pdf [Žiūrėta 2008 -03-25]

Kova su daugeliu iš jų priskiriama kariuomenei. Tiesa, reikėtų pastebėti, kad Lietuvos karinė doktrina, pagrindinis karinę gynybos strategiją remiantis dokumentas, nustatantis ginkluotųjų pajėgų vaidmenį, vystymosi kryptis (rengimą taikos ir panaudojimą karo metu), dar iki šiol nepatvirtintas.

Taigi vadinamųjų naujų (nekonvencinių) grėsmių saugumui atsiradimas, tarptautinių krizių reguliavimo poreikis ir terorizmo grėsmė reikalavo kokybiškai kitokio visuomenės ir politinio elito požiūrio į saugumą, kartu ir papildomų kariuomenės pajėgumų vystymo⁴⁶. Lietuvoje buvo suvokta, kad grėsmės nacionaliniam saugumui įgauna tarptautinį atspalvį ir valstybių nacionalinis saugumas negali būti užtikrinamas tik karinėmis priemonėmis (organizuotas nusikalstamumas, nekontroliuojama migracija, masinio naikinimo ginklų platinimas ir kt.). Kita vertus, netgi nekarines grėsmes gali būti įmanoma atremti tik karine

⁴⁴ Antroji versija buvo sudaryta, atsižvelgus į Lietuvos narystę NATO *de facto*.

⁴⁵ Nacionalinio saugumo strategija, patvirtinta LR Seimo 2002 m. gegužės 28 d., nutarimu Nr. IX-907 (2005 m. sausio 20 d. nutarimo redakcija) ([56-2233](#)) [Žiūrėta 2007-11-30].

jėga, todėl kovoti su tokiomis grėsmėmis gali tik kokybiškai atsinaujinusi karinė institucija, kuri turi visapusišką visuomenės palaikymą.

Po 2001 m. pasikeitusi saugumo aplinka ir globalizacijos procesai peržengė valstybių ribas ir vienaip ar kitaip paveikė atskirų šalių visuomenes. Nors globalizacija sąlygoja daugelį teigiamų pokyčių: spartėjančią tarptautinę ekonominę ir politinę sanglaudą, valstybių užsienio politikos ir ekonomikos atvirumą, mokslo ir technologijų pažangą, didėjančią tarptautinės prekybos apimtį, kita vertus, globalizacija kaip iššūkis kelia nekarinio pobūdžio rizikos veiksnius, pavojus ir grėsmes valstybių nacionaliniam saugumui ir savitumui. Šie pokyčiai turėjo keletą prieštaringai vertinamų padarinių civilių ir karių santykiams. Pirmiausia, Lietuvos visuomenei vis mažiau rūpėjo, ar kariuomenė sugebės atremti galimas konvencines atakas prieš valstybę, todėl kariuomenė galėjo sutelkti dėmesį į tas grėsmes, kurios atrodė labiausiai tikėtinos. Antra, sumažėjus tradicinio (konvencinio) karo tikimybei, neatrodė racionalu išlaikyti valstybėje sąlyginai didelę, visuotinei gynybai parengtą kariuomenę⁴⁷. Lietuvos kariuomenė neatitiko pasikeitusio laikmečio reikalavimų, todėl buvo būtina ją reformuoti, tačiau ji, kitaip nei visuomenė, buvo mažiau imli kaitai.

Atsivėrusios Europos Sąjungos sienos didelei Lietuvos visuomenės daliai suteikė galimybę ieškotis geresnių darbo sąlygų kitose valstybėse, siekti mokslo geriausiuose Europos universitetuose. Emigracija sumažino bendrą valstybės mobilizacinio rezervo skaičių, o daugeliui likusių šaukiamojo amžiaus jaunuolių tarnyba kariuomenėje neatrodė patraukli. Ilgai netilo diskusijos dėl tariamai per daug krašto apsaugos sistemai skiriamų biudžeto lėšų. Dėl to visuomenėje, ypač valdžios politinių sprendimų priėmėjų lygmenyje, prasidėjo debatai dėl galimo laipsniško Lietuvos kariuomenės perėjimo prie savanoriškumo pagrindu formuojamos profesinės kariuomenės.

Taigi galima sakyti, kad dabartinę Lietuvos saugumo ir gynybos politiką lėmė išoriniai veiksniai, kurie sąlygojo greitesnę Lietuvos priėmimą į tarptautines organizacijas, veikė visuomenę ir kėlė naujus reikalavimus kariuomenei. Tapusi NATO nare Lietuva buvo priversta žaisti pagal bendras taisykles, parengti savo ginkluotąsias pajėgas ne tik konvencinių grėsmių atėmimui, bet ir galimiems veiksams už savo teritorijos ribų. Savo ruožtu ir politinis elitas suprato, kad nebegalima vadovautis visuotinės ir besąlygiškos gynybos principu, kuris nebebuvo remiamas visuomenės. Tai reiškė, kad anksčiau ar vėliau turi būti

⁴⁷ Andrius Krivas, „Armed Forces in Lithuania,„ in Anthony Forster, Timothy Edmunds ir Andrew Cottey, „Soldiers and Societies in Postcommunist Europe: Legitimacy and Change“, New York: Palgrave Macmillan, 2003, p.120.

atsisakyta privalomosios pradinės karo tarnybos ir pereita prie profesionaliosios (savanoriškosios) kariuomenės.

3. 2. Profesionaliosios Lietuvos kariuomenės kūrimas (funkcinis imperatyvas)

3. 2. 1. Pasikeitusi kariuomenės misija ir naujas uždavinių spektras

Pagrindiniai kariniai uždaviniai yra nustatomi civilinės valdžios, kuri ir formuoja nacionalinio saugumo ir gynybos politiką. Demokratinėse valstybėse kariuomenėms skiriami uždaviniai dažniausiai atspindi geopolitinę situaciją regione arba pasaulyje. Šaltojo karo metu demokratinio (Vakarų) bloko valstybės visą laiką buvo pasirengusios atremti socialistinio (Rytų) bloko valstybių antpuolį, todėl kariuomenės vaidmuo buvo labai svarbus. Tokia situacija sąlygojo masinių kariuomenių išlaikymą, mobilizacinio rezervo telkimą ir nuolatinę strateginę įtampą tarp priešišku pusių. Žlugus socialistiniam blokui ir nebelikus tiesioginės grėsmės, daugelis valstybių sumažino ginkluotąsias pajėgas ir adaptavo savo gynybos politiką naujam laikmečiui. Šaltojo karo pabaiga ir jos didelė įtaka tarptautinei sistemai savo ruožtu paveikė civilių ir karių santykius visame pasaulyje. Lyg ir saugesnė, tačiau neprognozuojama tarptautinė aplinka paskatino šalis peržiūrėti ginkluotųjų pajėgų vaidmenį. Daugelyje valstybių kariškiams buvo patikėtos visai kitokios užduotys nei anksčiau, pvz., pagalba visuomenei stichinių nelaimių ar katastrofų atvejais ir taikos palaikymas įvairiose pasaulio vietose⁴⁸.

Po 2001 m. teroristinių išpuolių JAV tradicinės (modernios) kariuomenės susidūrė su nauju priešu, kariaujančiu asimetriniais metodais, pasirenkančiu kontratakos laiką ir vietą – terorizmu. Civilių ir karių santykių kontekste tai sukėlė diskusijas dėl kariuomenės profesionalumo – sugebėjimo atremti visuomenei kylančias grėsmes. JAV ir kitose šalyse, ypač turinčiose nemažas imigrantų diasporas, pradėtos plėtoti vidaus saugumo strategijos, kurios apibrėžė kariuomenės ir civilinių tarnybų sąveikos mechanizmus kovoje su naujomis grėsmėmis⁴⁹. Tarkime, konfliktai Irake ir Afganistane išryškino visapusiško tiek civilinio, tiek karinio požiūrio į postkonfliktinį atstatymą būtinybę ir atvėrė plačias esminių institucinių

⁴⁸ Algirdas Gričius, Kęstutis Paulauskas, „Demokratinė civilinė ginkluotųjų pajėgų kontrolė Lietuvoje“, p. 221.

⁴⁹ Po rugsėjo 11 d teroristinių išpuolių JAV pradėta įgyvendinti nacionalinė vidaus saugumo ir gynybos koncepcija (angl. homeland security and homeland defence). Naujovės principas – bendradarbiavimo tarp *viešojo* (valstybės civilinių institucijų, policijos, ginkluotųjų pajėgų i t.t) ir *privataus* (saugumo) sektoriaus stiprinimas, užtikrinant efektyvią valstybės sausumos ir jūrų sienos, ypač svarbių valstybei strateginių objektų (angl. critical infrastructure) apsaugą nuo teroristinių išpuolių ir reakciją į stichines gamtos nelaimes.

pokyčių galimybes⁵⁰. Karinės operacijos tampa tik vienu iš stabilizacijos aspektų, nes naujoje eroje karinės užduotys glaudžiai persipina su civilinėmis.

1990 m. atkūrus nepriklausomybę, Lietuvos kariuomenei buvo skirtas tipinis šaltojo karo uždavinių spektras, grįstas visuotinės ir besąlygiškos gynybos principu ir pilietiniu pasipriešinimu, kuris reiškė, kad agresijos atveju gynybai panaudojami visi valstybės ištekliai. Pagrindinis kariuomenės vaidmuo buvo valstybės gynyba karo atveju, kuris vėliau keitėsi. Norint išsamiau pagrįsti pasikeitusį Lietuvos kariuomenės vaidmenį, reikėtų palyginti pirmuosiuose strateginio lygmens dokumentuose užfiksuotus karinius uždavinius su vėlesniais, nustatytais jau po 2001 m., Lietuvai priartėjus prie NATO slenksčio ar tapus jo nare. 1996 m. Nacionalinio saugumo pagrindų įstatyme numatyta, kad pagrindinis kariuomenės uždavinys – priešo naikinimas ir noro kovoti prieš Lietuvą nuslopinimas. Lietuvos kariuomenė turi būti parengta gynybos veiksams, netikėtiems desantinių ir kitokių mobilių priešo pajėgų įsiveržimo atvejams, ruošiama partizaniniams kovos veiksams priešo užimtose teritorijose. Taikos metu kariuomenė saugo valstybės teritoriją, erdvę, teritorinius vandenis, išimtinę ekonominę zoną bei karinius objektus, palaiko kovinę parengtį, rengiasi ir dalyvauja taikos operacijose ir misijose už Lietuvos ribų bei padeda civilinei valdžiai įstatyme numatytais atvejais⁵¹. 2000 m. Lietuvos karinės gynybos strategijoje nurodyti labai panašūs taikos ir karo meto uždaviniai:

- valstybės teritorijos, oro erdvės, teritorinės jūros ir išimtinės ekonominės zonos Baltijos jūroje apsauga ir kontrolė;
- aktyviojo kariuomenės rezervo rengimas (jo personalas ir koviniai vienetai);
- sąveikumo su NATO pajėgomis didinimas;
- dalyvavimas humanitarinėse ir taikos operacijose bei misijose už Lietuvos ribų (Seimui pritarus);
- pagalbos visuomenei teikimas ekstremalios padėties atveju; pagalbos teikimas policijai įstatymų nustatytais atvejais ir sąlygomis;
- ginkluotas nacionalinių vertybių, Lietuvos laisvės, valstybės nepriklausomybės ir jos teritorinio integralumo gynimas⁵².

⁵⁰ Manjana Milkoreit, „Daugiau dėmesio civilinei saugumo dimensijai: NATO – tinkamiausia pokonfliktinio atstatymo organizacija“, Karinė – civilinė takoskyra ir ne tik, 2007 m <http://www.nato.int/docu/review/2007/issue3/lithuanian/opinion.html> [Žiūrėta 2008-04-22]

⁵¹ „Lietuvos Respublikos Nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas“, patvirtintas LR Seimo 1996 m. gruodžio 19d., vėliau ne kartą pildytas ir taisytas http://www3.lrs.lt/cgi-bin/prie_ps2?Conditions1=112875Conditions2=> [Žiūrėta 2007-12-10]

⁵² Lietuvos karinės gynybos strategija, Valstybės gynimo tarybos pritarta 2000 m. spalio 2d. nutarimu Nr. 18, patvirtinta Krašto apsaugos ministro 2000m. spalio 4 d. įsakymu nr.1161

2004 m. Lietuvos Respublikos karinėje strategijoje, kuri yra daug išsamesnė už savo pirmtakę, kariniai uždaviniai pakeičiami kariniais tikslais, kurie tiesiogiai susiejami su nacionalinio saugumo interesų (Lietuvos Respublikos suverenumo ir teritorijos vientisumo, regioninio ir globalinio stabilumo bei taikos ir gerovės valstybėje) užtikrinimu. Naujausioje Lietuvos karinėje strategijoje suformuluoti kariniai tikslai (uždaviniai) jau neskirstomi į karo meto ir taikos meto⁵³:

- kartu su sąjungininkėmis užtikrina patikimą atgrasinimą, o atgrasinti nepavykus kartu su Aljanso pajėgomis gina Lietuvos suverenitetą, teritoriją, teritorinius vandenis bei oro erdvę ir atremia bet kokią ginkluotą agresiją;
- užtikrina Lietuvos prisiimtų kolektyvinės gynybos įsipareigojimų įgyvendinimą;
- *dalyvauja NATO, ES, JTO vadovaujamose tarptautinėse operacijose ir šių organizacijų tikslus įgyvendinančių koalicijų tarptautinėse operacijose;*
- užtikrina valstybės ir sąjungininkų saugumą atsakydama į terorizmo ar masinio naikinimo ginklų platinimo grėsmes;
- dalyvauja neutralizuojant užsienio žvalgybos tarnybų veiklą ir užtikrina įslaptintos informacijos apsaugą;
- *teikia pagalbą valstybės ir vietinės valdžios institucijoms atsakydama į nekarinio pobūdžio grėsmes ir teroristinius išpuolius.*

Kaip matome, per keletą metų politinės valdžios skiriamas kariuomenei karinių uždavinių spektras gerokai pakito. Nors karinis atgrasinimas naujų karinių tikslų sąlyginėje hierarchijoje yra minimas pirmas ir išlieka svarbus, grėsmių kilmė, šaltiniai ir pobūdis radikaliai keitėsi. Lietuvoje imta suprasti, kad pagrindine grėsme nacionaliniam saugumui gali tapti jau ne kitos valstybės ginkluotosios pajėgos, o nevalstybiniai veikėjai, veikiantys savarankiškai arba remiami autoritarinių režimų. Naudodami šiuolaikines informacines technologijas ir disponuodami pakankamais finansiniais ištekliais bei naikinimo priemonėmis, tarptautinių teroristinių tinklai gali smogti bet kur ir bet kada, siekdami įbauginti visuomenę, sukelti didesnės ekonominės žalos ir išgarsėti. Taikinais pasirenkamos ne valstybės institucijos, o visuomenė. Todėl dabar greta tradicinių uždavinių ir tikslų (pvz., šalies teritorijos gynyba), kariuomenė vis daugiau dėmesio skiria uždaviniams, kurie anksčiau laikyti antraeiliais: teikti pagalbą civilinėms institucijoms, rengtis atremti teroristinius išpuolius Lietuvoje ir užsienyje, padėti kovoti su gamtos stichijomis, saugoti svarbius

⁵³ Lietuvos karinė strategija, patvirtinta 2004 m. lapkričio 15 d., Krašto apsaugos ministro įsakymu Nr. V-1126 Baltoji Lietuvos gynybos politikos knyga http://www.kam.lt/EasyAdmin/sys/files/baltoji_knyga.pdf [Žiūrėta 2008 -03-25]

valstybės objektus. Lietuvos krašto apsaugos ministerijos 2007-2009 m. strateginiame veiklos plane skelbiama apie sėkmingą vadinamųjų „vidaus saugumo“ uždavinių įvykdymą⁵⁴. Lietuvos kariuomenės Karinių oro pajėgų Oro gynybos bataliono būrys nuo 2002 m. nuolat saugo oro erdvę virš Ignalinos atominės elektrinės, prižiūrimi ir kiti svarbūs objektai. Nuolat organizuojamos tarptautinės pratybos, kuriose kariuomenė mokosi suteikti humanitarinę pagalbą civilinei valdžiai ir gyventojams potvynių, gaisrų, ekologinių nelaimių atvejais⁵⁵.

Pakitusi globalinio saugumo aplinka lėmė ginkluotųjų pajėgų misijos, kariuomenės uždavinių ir reikalavimų pajėgoms kaitą. Didžiausias pokytis Lietuvos kariuomenėje sietinas su jos vaidmens pasikeitimu – perėjimu nuo valstybės gynimo funkcijos prie dalyvavimo bendrose su NATO tarptautinėse operacijose ir kolektyvinio saugumo sistemoje. Lietuvos kariuomenė ypač aktyviai prisidėjo prie tarptautinio saugumo palaikymo po 2001 m.. 2002 m. Lietuvos kariai pirmą kartą buvo pasiūsti į tarptautinę misiją už geografinės Europos ribų⁵⁶.

Palyginus su kitomis Baltijos valstybėmis, Lietuvos indėlis į kolektyvinio saugumo sistemą išlieka svariausias. Įvairiose tarptautinėse taikos rėmimo (TRO) misijose, pagal NATO ar Jungtinių Tautų mandatą 2001 -2003 m. dalyvavo daugiau kaip 290 Lietuvos karių (3 lentelė). Lietuvos specialiųjų operacijų kariai nuo 2007 m. vykdo žvalgybos ir kovines užduotis NATO vadovaujamojoje misijoje P. Afganistane operacijose prieš talibus ir pelno aukščiausius sąjungininkų įvertinimus.

Didžiausias politinis - karinis iššūkis ir uždavinys Lietuvai tarptautinėje saugumo dimensijose išlieka Goro provincijos atkūrimo projektas (oficialiai pradėtas 2005 m.). Dalyvavimas ir atsakomybė NATO vadovaujamoje ISAF (angl. International Security Assistance Forces) misijoje Afganistane kainuoja brangiai. Ši misija nėra labai reikšminga karine prasme, tačiau svarbi politine. Be to, tai puikus mažųjų valstybių bendradarbiavimo tarptautinio saugumo užtikrinimo srityje pavyzdys. Jame be karinio ir civilinio Lietuvos kontingento, aktyviai dalyvauja ir kitų nedidelių NATO ir Partnerystės taikos labui programoje (angl. Partnership for Peace arba PfP) dalyvaujančių šalių kariai (Islandija,

⁵⁴ Nacionalinio saugumo strategija, patvirtinta LR Seimo 2002 m. gegužės 28 d., nutarimu Nr. IX-907 (2005 m. sausio 20 d. nutarimo redakcija) ([56-2233](#)) [Žiūrėta 2007-11-30].

Krašto apsaugos ministerijos 2008 m. sutrumpintas strateginis veiklos planas, patvirtintas LR Vyriausybės 2008 m. sausio 23 d. nutarimu Nr. 114 [Žiūrėta 2008-03-22]

Krašto apsaugos ministerijos 2007-2009 m. sutrumpintas strateginis veiklos planas, patvirtintas LR Vyriausybės 2007 m. sausio 24 d. nutarimu Nr. 110. [Žiūrėta 2008-03-21]

⁵⁵ „Pratybos atskleidė neįprastą kariuomenės funkciją“ <http://www.kam.lt/accessibility/index.php/lt/70390/> [Žiūrėta 2008-04-16]

⁵⁶ Egdūnas Račius, „The Cultural Awareness“ Factor in the Activities of the Lithuanian PRT in Afganistan“, Baltic Security and Defence Review, Volume 9, 2007, p.63.

Kroatija, Ukraina, Danija)⁵⁷. Būtent šioje misijoje Lietuva yra labiausiai išvysčiusi civilių-kariškių bedradarbiavimo pajėgumus.

5. Lentelė Baltijos valstybių kariuomenių dalyvavimas TRO 2001 m. -2003 m. (karių skaičius)

Valstybė	2001 m.	2002 m.	2003 m.
Lietuva	32	131	131
Latvija	107	20	20
Estija	47	3	3

Šaltinis: Anthony Forster, „Armed Forces and Society in Europe“, p.165

Apibendrintai galima teigti, kad dabartiniai politinės vadovybės keliami tikslai po 2001 m. pakito, tapo sudėtingesni ir negali būti įvykdomi vien tik karinėmis priemonėmis. Šiuolaikinė Lietuvos kariuomenė pagal savo galimybes yra pasirengusi naujosios eros iššūkiams, tolesnei modernizacijai ir bedradarbiavimui su visuomene. Tikėtina, kad netrukus intensyviuose kovos veiksmuose (aukšto intensyvumo kariniuose konfliktuose), kovoje su tarptautiniu terorizmu galės dalyvauti ne tik Lietuvos kariuomenės specialiujų pajėgų kariai, tačiau ir kiti kariniai vienetai. Tai būtų esminis Lietuvos kariuomenės efektyvumo ir profesionalizacijos požymis.

3.2.2. Esminiai Lietuvos kariuomenės struktūros pokyčiai

Šaltojo karo metu daugelis Vakarų valstybių kariuomenių buvo formuojamos panašiu „lavee en masse principu“⁵⁸. Pasibaigus dviejų priešiškų blokų konfrontacijai, daugelyje V. Europos valstybių kariuomenių buvo pradėtos gynybos sektoriaus reformos (ginkluotųjų pajėgų mažinimas ir modernizavimas). Vis dėl to iki 2002 m. taip ir nebuvo sukurta NATO ginkluotųjų pajėgų reformos strategija (konceptija).

Praktinis reformos įgyvendinimas demokratinės Europos kariuomenėse buvo pradėtas tik po 2001 m. teroristinių atakų JAV. Šie tragiški išpuoliai buvo esminis postūmis, paskatinęs JAV vyriausybę pradėti grandiozinę kariuomenės „transformacijos“ projektą, kuris vėliau buvo perimtas ir kitų NATO valstybių. Šis laikotarpis buvo pavadintas postmodernia arba „karo prieš terorizmą“, era, kurioje grėsmių visuomenei ir valstybei spektras gerokai

⁵⁷ Renatas Norkus, „Lithianian’s Contribution to International Operations: Challenges for a Small Ally“, Baltic Security and Defence Review, Volume 8, 2006, p.180.

⁵⁸ Wilfred von Bredow, „Re-Nationalization of Military Strategy: New Challenges for the Armed Forces in a Changing Global Environment“ in J. Kulmann ir J. Callaghan 2000, p.51

išsiplėtė lyginat su Šaltojo karo laikotarpiu⁵⁹. Nauji iššūkiai lėmė, kad šiuolaikinės kariuomenės turi būti pasirengusios dalyvauti įvairaus tipo ir intensyvumo tarptautinėse operacijose visame pasaulyje. Sudėtingoms užduotims vykdyti reikia gerai parengtų ekspedicinių pajėgų, kurios gali veikti toli nuo nuolatinės dislokacijos vietos, iš dalies arba visiškai priešiškoje aplinkoje.

Tradicinės kariuomenės misijos kaita suponavo ne tik karinio, bet ir politinio Lietuvos valstybės elito mentaliteto pokyčius. Identifikacija su Vakarais smarkiai paveikė saugumo ir gynybos politiką, kadangi integracija į Vakarus reiškė vakarietišku vertybių saugumo srityje perėmimą ir vakarietišką (postmodernų) jo supratimą.⁶⁰ Politiniu lygmeniu Lietuva dar 1994 m. oficialiai išreiškė norą prisijungti prie NATO, tačiau šalyje dar dominavo visuotinės gynybos koncepcija. Ji rėmėsi nuostata, kad kiekvienas pilietis turi būti parengtas ginklu ginti valstybę. Ši koncepcija reikalavo didelio mobilizacinio rezervo, būtino reguliariosios kariuomenės dalinių pastiprinimui ir prieštaravo vakarietiškam (kooperaciniam) požiūriui į saugumą. Galima sakyti ši nuostata išsilaikė iki pat 2003 m⁶¹.

Po NATO vyriausybės vadovų susitikimo Prahoje 2002 m. prasidėjo konsultacijos dėl būsimų Lietuvos išipareigojimų Aljansui. Rekomendacijose Lietuvai buvo patariama pertvarkyti esamas karines pajėgas į mažesnius karinius vienetus, didinti pajėgumus ir modernizuoti ginkluotę, dalyvavimui kolektyvinės gynybos sistemoje ir taikos rėmimo operacijose⁶². 2003 m. kovo 17d. Valstybės gynimo taryba patvirtino Lietuvos integracijos į NATO reformų tvarkaraštį, kuriame numatyti priimti išipareigojimai, pradėjo Lietuvos gynybos reformą ir kariuomenės struktūrinę bei funkcinę reformą, kuriai įgyvendinti buvo pasitelktas intelektualinis Lietuvos ir užsienio specialistų potencialas. JAV korporacijos „Cubic Applications Inc“ karinių ekspertų grupė parengė gynybos planavimo prielaidų studiją, kurios pagrindinės nuostatos atitiko Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerijos parengtus kariuomenės plėtros planus. Šioje studijoje buvo numatytas civilinės

⁵⁹ Audrey Kurth Cronin, *Rethinking Sovereignty: American Strategy in the Age of Terrorism*, Survival, 44/2, 2002, p.136

⁶⁰ Vaidotas Urbelis. *Lietuvos strateginė kultūra. Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2006*. Vilnius: Lietuvos karo akademija, 2007. p. 3.

⁶¹ Nors teigiama, kad refoma Lietuvos kariuomenės reforma buvo pradėta 2001 m., žvelgiant iš strateginės perspektyvos (teritorinė gynyba vs kolektyvinė gynyba), valdymo reforma prasidėjo 2003 m. 2001-12-06 Seimo Nacionalinio saugumo ir gynybos komitetas aptarė tokią kariuomenės struktūrą, kuri tinkama tik teritorinei gynybai. Projekte numatyta, kad 2002 m. sausumos pajėgas sudarys MPB „Geležinis Vilkas, dvi karinės apygardos (Rytų ir Vakarų) ir trys specialiosios paskirties batalionai (Štabo, Jėgerių ir Inžinerijo). Kitų institucinių pokyčių nebuvo numatyta. Ši nauja struktūra neužilgo buvo sukritikuota NATO ekspertų. Beje verta pastebėti, kad tais pačiais metais Gynybos štabas teikė karinius pasiūlumus KAM dėl kitokios struktūros, tačiau galutinis projektas buvo grįstas politiniais motyvais.

<http://senas.kam.lt/index.php/lt/71374/> [Žiūrėta 2008 –04-02].

⁶² Novagrockienė, „*Kariuomenės transformacija XXI amžiuje*“: Lietuvos atvejis p.205

(KAM) ir karinės (Gynybos štabo) institucijos integravimas, siekiant efektyvesnio ir operatyvesnio sprendimų priėmimo. Vėliau šiuo dokumentu remtasi rengiant kariuomenės valdymo reformą, transformacijos projektą ir Lietuvos karinę doktriną.

Pagrindinis Lietuvos valstybės gynybos reformos tikslas - noras turėti tokią kariuomenę, kuri atitiktų šiandienos ir rytdienos iššūkius, kitaip tariant, profesionalią kariuomenę. Profesionalizavimo procesas apimė: kariuomenės mažinimą, privalomosios pradinės karo tarnybos karių sąskaita, modernios ginkluotės įsigijimą, nedidelių karinių vienetų, tinkamų tarptautinio rėmimo misijoms ir kolektyvinės gynybos sistemai, parengimą bei pajėgumų plėtrą. Žvelgiant retrospektyviai gynybos reforma plėtojama keliais etapais:

- *Gynybos reforma (I): pajėgumų didinimas ir valdymo sistemos reforma (iki 2007m.)*
- *Gynybos reforma (II): kariuomenės transformacija ir valdymo sistemos tobulinimas (nuo 2007m.)*

Pirmajame gynybos reformos etape buvo susitelkta į pajėgumų didinimą/plėtrą ir efektyvesnės KAS institucijų valdymo sistemos kūrimą. Valdymo sistemos reformos tikslu buvo įvardijamas noras turėti tokią valdymo sistemą, kuri atitiktų naują struktūrą, tam reikėjo patikslinti ir atskirti strateginio, operacinio ir taktinio lygmens funkcijas, įgaliojimus ir atsakomybės sritis⁶³. Plečiant pajėgumus, turėjo būti reformuojama tokia kariuomenės struktūra, kuri galėtų veikti šiuolaikinės saugumo aplinkos sąlygomis ir atitiktų keliamus reikalavimus.

Iš pradžių pajėgumais buvo vadinami kariniai vienetai, kurie yra visiškai sukomplektuoti ir parengti vykdyti užduotis. Kariuomenės profesionalizacijos kontekste pajėgumai turi būti plėtojami, kad atitiktų šiuo reikalavimus⁶⁴:

- Efektyvumo – pajėgų sąveikumas tarpusavyje ir su sąjungininkų pajėgomis;
- Perdislokavimo – gebėjimo strateginiu jūros ar oro transportu perdislokuoti bendroms su sąjungininkėms operacijoms skirtus karinius vienetus į veiksmų teatrą už Lietuvos Respublikos ribų;
- Išsilaikymo – gebėjimas operacijų metu efektyvios logistinės sistemos dėka išsilaikyti nustatytą laiką;
- Plataus panaudojimo - gebėjimas dalyvauti plataus spektro operacijose;

⁶³ Plačiau: „Krašto apsaugos ministro gairės 2006-2011 m.”, Patvirtinta Krašto apsaugos ministro 2005 m. vasario 14d. įsakymu Nr.V-165

⁶⁴ „Krašto apsaugos sistemos 2005 -2010 m. plėtos gairės“<http://www.kam.lt/EasyAdmin/sys/files/KAS%202005-2010.doc> - [Žiūrėta 2008-04-21]

- Išlikimo – gebėjimas operacijų metu apsisaugoti nuo masinio naikinimo ginklų (ABCR apsauga);
- Efektyvaus vadovavimo ir valdymo – gebėjimas užtikrinti pažangių,

sąveikių ir mobilių vadovavimo, valdymo ir ryšių sistemų veikimą.

Planuojant karinius pajėgumus vadovaujamosi gynybos reformos tikslais, siekiama pertvarkyti Lietuvos kariuomenės organizacinę struktūrą ir parengti ją kartu su sąjungininkų pajėgomis dalyvauti kolektyvinės gynybos ir atsako į krizes operacijose. Kariuomenės transformacija turi būti gynybos reformą remiantis procesas, kuriuo numatomi pagrindiniai būdai ir priemonės, būtini Lietuvos kariuomenei keliamiems reikalavimams pasiekti. Siekiant sukurti Lietuvos kariuomenei reikiamus pajėgumus būtina patobulinti ar pertvarkyti vadovavimo ir valdymo sistemas, atskiriant strateginį, operacinį ir taktinį lygmenis pagal jų vykdomas funkcijas ir pertvarkant ar sukuriant jų vykdymui būtinus krašto apsaugos struktūrinius padalinius.

Pirmajame gynybos reformos etape buvo numatyti šie struktūrinio pertvarkymo ir pajėgumų didinimo tikslai:

- Parengti vieną batalioną, atitinkantį Aljanso dalyvavimo tarptautinėse operacijose reikalavimus (LDK Algirdo mech. batalionas Rukloje);
- Suformuoti vieną greitojo reagavimo brigadą („Geležinis Vilkas“, iki 2008 m.);
- Parengti KASP karinius vienetus priimti sąjungininkų paramą, bendradarbiauti su policija ir kitomis civilinėmis institucijomis kilus teroristinio akto grėsmei.

Buvo planuojama iki 2008 m. privalomosios pradinės karo tarnybos karių skaičių sumažinti nuo 4500 iki 2000, atitinkamai padidinant profesinės karo tarnybos karių skaičių nuo 8100 iki 8311 karių⁶⁵. Numatoma tolesnė pajėgumų plėtra pateikiama (4 lentelėje).

⁶⁵ Kęstutis Paulauskas „The Driving Logic Behind the Defence Reform in Lithuania: Building the Future Military, Baltic Defence Review No. 9, Volume 1/2003, p.132-133

6 lentelė. Perspektyvinė Lietuvos kariuomenės pajėgumų, susijusių su tarptautiniais įsipareigojimais, plėtros dinamika (2005-2013 m.)⁶⁶

KAM PG*	Pajėgumai
Numatoma 2005-2010	<p>*Bataliono dydžio pėstininkų kovos grupė, su atitinkamais kovinės paramos ir kovinio aprūpinimo vienetais; sprogmenų nukenksminimo būrys; bendrosios paramos inžinerijos vienetas; vandens valymo vienetas; (iki 2005 m.)</p> <p>*Laivas išminavimo darbams; geležinkeliu pervežamų krovinių aptarnavimo vienetas; dvi Judėjimo kontrolės grupės, iš kurių viena būtų atsakinga už nacionalinės pėstininkų kovinės grupės judėjimą; civilių ir karių bendradarbiavimo specialistai civilių ir karių bendradarbiavimo grupei (2006 m.).</p> <p>*Antra bataliono dydžio pėstininkų kovos grupė, su atitinkamais kovinės paramos ir kovinio aprūpinimo vienetais; specialiųjų operacijų vienetai; degalų transportavimo vienetas. (iki 2008 m.).</p> <p>*Brigados dydžio karinis vienetas, užtikrinantis visą bataliono dydžio kovinės grupės rotacijos ciklą (2014 m.).</p>
Numatoma 2006-2011	<p>*Judėjimo kontrolės komanda; minų medžiojimo laivas iki (2006 m.).</p> <p>*Žmogiškosios žvalgybos vienetas (HUMINT); taktinė psichologinių operacijų grupė (PsyOps); pilnai rotuojamą Specialiųjų operacijų junginio eskadronas; degalų transportavimo būrys; geležinkelio krovinių aptarnavimo vienetas; (2008 m.)</p> <p>*Dvi taktines orlaivių valdymo grupės, iki (2010 m.);</p> <p>*Taktiniai transporto lėktuvai; įvairių sričių specialistai ir iki kuopos dydžio pėstininkų vienetas, sukompletuotas iš aktyviojo rezervo karių (2011 m.).</p>
Numatoma 2008-2013	<p>Judėjimo kontrolės grupė, priskirta NATO; civilių ir kariškių bendradarbiavimo specialistai, kurie sudarys civilių ir karių bendradarbiavimo grupę; minų medžiojimo laivas, sprogmenų nukenksminimo būrį, karo policijos būrys, (nuo 2007 m.)</p> <p>* Antra pėstininkų bataliono grupė (2009 m).</p> <p>* Oro uosto aptarnavimo vienetas, sunkvežimių kuopa, Specialiųjų operacijų junginio eskadronas; trys taktinės psichologinių operacijų grupės (2010 m.).</p>

Gynybos reforma nebuvo stabdoma, tačiau dėl įvairiausių priežasčių valdymo sistemos reforma ir pajėgumų plėtra vystėsi ne taip sklandžiai kaip tikėtasi. Nors kariuomenės profesinimas progresavo: privalomosios karo tarnybos karių nuolat mažėjo, o profesinės karo tarnybos augo, struktūrinė ir funkcinė reforma strigo. Karinio elito netenkino selektyvi pajėgumų plėtra ir vis dar išliekantis institucinis kariuomenės pobūdis, kuris neatitiko dabartinių sąlygų ir šiuolaikinėms kariuomenėms keliamų operacinių reikalavimų. Šiuos

⁶⁶ „Krašto apsaugos sistemos 2005-2010 m. gairės.“, <http://www.kam.lt/EasyAdmin/sys/files/KAS%202005-2010.doc> [Žiūrėta 2008-04-21]

„Krašto apsaugos ministro gairės 2006-2011 m.“, patvirtinta Krašto apsaugos ministro 2005 m. vasario 14 d., įsakymu Nr. V-165

„Krašto apsaugos ministro gairės 2008-2013 m.“, <<http://www.kam.lt/EasyAdmin/sys/files/KAM%202007%2002%2028%20PATVIRTINTOS1.doc>> [Žiūrėta 2008-04-21]

teiginius patvirtina ir A. Forster savo 2005-2006 m. sudarytame idealiajame Europos kariuomenių modelyje priskyres Lietuvos kariuomenę prie „teritorinės gynybos“ tipo⁶⁷.

Antrojo gynybos reformos etapo pradžia sietina su kariuomenės transformacijos projektu, kurio idėjiniu autoriumi įvardijamas Lietuvos kariuomenės vadas gen. maj. V. Tutkus. Jo nuomone, „...transformacijatai neišvengiamas ir tęstinis procesas. Šiuo metu mūsų pajėgos yra modernios, mobilios, gebančios greitai reaguoti ir įsitraukti į karinius veiksmus..... Tačiau mobilumas, modernumas - kintančios kategorijos. Tobulėjant technologijoms, ginkluotei didėja gynybiniai poreikiai, taip pat kinta geopolitinė pasaulio situacija. Todėl natūralu, kad mažų valstybių, tokių kaip Lietuva, gynybinis pajėgumas nėra pakankamas....“⁶⁸. „Lietuvos kariuomenės transformacijos plano gairėse“ teigiama, kad nepaisant vykstančios kariuomenės reformos, kariuomenės planavimas iki šiol orientuotas į struktūrų išlaikymą, o ne reikiamų pajėgumų vystymą, tie patys vienetai vykdo ir operacinių ir institucinių vienetų funkcijas, nėra sukurtas operacinis lygmuo, kuris turėtų sujungti visų karinių vienetų ir pajėgų veiksmus, per mažai naudojamos informacinės technologijos, todėl būtina didinti kariuomenės pajėgumus tobulinant struktūras⁶⁹. Kariuomenė transformacija - holistinis kaitos procesas, kai keičiasi ne tik kariuomenės organizacinė struktūra, tačiau ir jos darbo kultūra⁷⁰. Tai kariuomenės virsmas į kokybiškai naują, šiuolaikinę kariuomenę, kurios esmė - žmogaus, technologinių veiksnių bei modernių valdymo principų sąveika. Daugelis Aljanso valstybių turi koordinuojamąsias pajėgas, todėl yra būtina siekti bendros sąveikos su sąjungininkais, plėtoti jungtinius pajėgumus, rengiantis naujos eros iššūkiams.

Apibendrinus galima teigti, kad Lietuvos kariuomenėje vyksta progresyvi struktūrinė ir funkcinė kaita. Valdantysis politinis elitas remia kariuomenės transformaciją ir tai geras ženklas civilių ir kariškių santykių kontekste⁷¹. Dešiniuosios partijos atrodo jau susitaikė su

⁶⁷ A. Forster sudarė idealųjį profesionalios kariuomenės modelį, Joje Lietuva kartu su kitomis 27 valstybėmis priskiriama „teritorinės gynybos“ idealiajam tipui (modeliui). Vis dėlto atsižvelgus į pastarųjų metų pokyčius, darbe Lietuvos kariuomenė bus traktuojama kaip „vėlyvojo modernaus tipo“ karinė organizacija. Šiam tipui taip pat, be jau priklausančių Belgijos, Danijos, Vokietijos, Italijos, Olandijos, Portugalijos, Ispanijos, galėtų priklausyti ir Vengrijos, Latvijos, Lenkijos, Gruzijos, Slovakijos, Slovėnijos, Rumunijos, Čekijos kariuomenės. Plačiau: Anthony Forster „Armed Forces and Society in Europe“ New York: Palgrave Macmillan, 2006, p.53

⁶⁸ Ainis Gurevičius „Kariuomenė: greiti sprendimai ir tikslūs smūgiai, Lietuvos Žinios, 2007 m.

⁶⁹ „Lietuvos kariuomenės transformacijos plano gairės“, patvirtinta LR krašto apsaugos ministro 2007 m. lapkričio 23 d. įsakymu Nr.V-1171.

⁷⁰ Transformacijos projektas kuriamas remiantis NATO blokų teorija. Joje teigiama, kad valstybės turi 4 tipų pajėgas: *dekonfliktuotas*, veikiančias savarankiškai; *koordinuojamąsias*, kurių veiksmai operacijose koordinuojami; *integruotąsias*, tai pajėgos kurios negali veikti atskirai; *koherentiškosios*, tai tarpusavyje susijusios, vientisos pajėgos. Lietuva kol kas priskiriama prie pirmojo bloko valstybių. Plačiau: Laimis Bratikas „Penki žingsniai pakeisiantys Lietuvos kariuomenę“, Kardas, Nr. 2, 2008 m.
http://www.kam.lt/EasyAdmin/sys/files/e-kardas_2.pdf [Žiūrėta 2008-05-03]

⁷¹ Neseniai buvo priimtos Nacionalinio saugumo pagrindų įstatymo pataisos, kuriomis įtvirtintas operacinis lygmuo kariuomenėje. Įstatymo pataisomis buvo panaikinta Lauko pajėgų vado pareigybė ir įsteigta nauja pajėgų rūšis- Lietuvos specialiosios pajėgos.

situacija ir vargu ar mėgins pakeisti esamą situaciją, net ir pasikeitus ateityje politinių jėgų balansui Seime, kadangi kariuomenės profesionalizavimas nuosekliai remiamas NATO vadovybės.

3.2.3. Kario profesinės veiklos kaita

Šiuolaikinėje karinėje organizacijoje vykstanti funkcinė ir struktūrinė kaita turi tiesioginį poveikį joje tarnaujančių karių profesionalizmui⁷². Šiuolaikinio kario profesija yra kompleksinė. Kariui neužtenka mokėti elementariausių veiksmų su ginklu. Jis turi būti įvaldęs sudėtingą karinę techniką (pėstininkų kovos mašinas, valdomas prieštankines ar priešlėktuvines sistemas ir kt.). Daug dėmesio skiriama gebėjimui diplomatiškai bendrauti su civiliais asmenimis ne tik savo šalyje, bet ir tarptautinių misijų metu, užsienio kalbos mokėjimui. Postmodernioje eroje karys atstovauja savo šalies visuomenę, kurią jis saugo, būdamas už keleto tūkstančio kilometrų nuo namų.

Ryškiausias pokytis kario profesijoje sietinas su kariuomenės vaidmens kaita po šaltojo karo, o tiksliau po 2001 m., kai saugumo grėsmės tapo sunkiai nuspėjamos. NATO šalyse pradėta vykdyti kariuomenių transformacija ir šiuolaikinių technologijų tobulėjimas, kuris kelia naujus reikalavimus kariams. Perėjimas nuo visuotinės gynybos funkcijos prie kolektyvinio saugumo sistemos reiškia naujus kariuomenės organizacinės kultūros ir karių profesinės sudėties bei pobūdžio pokyčius. Karinis konfliktų daugialypiškumas privertė daugelio šalių kariuomenes atsisakyti privalomosios karo tarnybos bei pradėti tobulinti karių profesinius gebėjimus, kurie atitiktų šiuolaikinius operacinius reikalavimus.

Pirmaisiais nepriklausomybės atkūrimo metais Lietuvoje dominavo dar šaltojo karo laikais Vakarų visuomenėse susiformavęs kario kaip valstybės gynėjo įvaizdis. Didžiąją kariuomenės dalį sudarė menko išsilavinimo, privalomosios karo tarnybos kariai, kurie įstatymų nustatyta tvarka turėdavo atlikti karinę prievolę. Jų fizinio, moralinio ir mentalinio pasirėngimo lygis buvo ganėtinai žemas. Mokymo programos buvo rengiamos pagal išlikusius sovietinius vadovėlius, nes daugelis karininkų buvo mokyti pagal tą modelį. Pakeisti mokymo sistemą, egzistavusią pradiniam Lietuvos kariuomenės kūrimosi etape, prireikė daug pastangų, kad šiandienos Lietuvos karys galėtų atitikti rytdienos reikalavimus.

⁷² S. Huntington tai įvardijo kaip ekspertines žinias ir atsakomybę karinėje srityje. Tačiau gali egzistuoti ir politinis, civilinis ar dar kitoks profesionalizmas. Plačiau: „The Paucity of Professionalism” November, 2007, <http://kingsofwar.wordpress.com/2007/10/17/the-paucity-of-professionalism/> [Žiūrėta 2008-02-27]

Karių mokymas yra kariuomenės profesionalumo ir veiksmingumo pagrindas. Neužtenka, kad karys manytų, jog jis yra savo srities profesionalas, reikia jį ugdyti. Kariuomenė, neparengta vykdyti taikos ir karo meto užduočių, negali vadintis profesionalia. Tuomet ji yra tik biurokratinė valstybės institucija, švaistanti biudžeto lėšas ir nesugebanti atlikti savo pagrindinės funkcijos- užtikrinti valstybės išorės saugumo. Žvelgiant iš istorinės perspektyvos, nepakankamas dėmesys karių mokymui turėjo įtakos Lietuvos-Lenkijos valstybės gebėjimui atlaikyti kaimyninių valstybių politinį ir karinį spaudimą.⁷³

Per visą Lietuvos nepriklausomybės laikotarpį karių mokymo sistema nuolat keitėsi, kadangi nebuvo laikytasi bendros karinio mokymo politikos. Ji dažniausiai priklausė nuo vidinių ir išorinių veiksnių: KAM vadovybės nuostatų, tarpatautinės aplinkos ir valdžios sprendimų. Lietuvos kariuomenė kūrėsi iš esmės „nuo nulio“ (angl. from scratch). Sukurti karinio mokymo infrastruktūrą, apmokyti kariuomenės personalą nemažai padėjo „donorinės“ NATO valstybės: Danija, D.Britanija, JAV ir kt. Jos nemažai prisidėjo, kad Lietuvos kario parengimas atitiktų NATO standartus. Įvairiais laikotarpiais, apmokant karius, buvo orientuojamasi tai į vieną, tai į kitą užsienio šalies modelį, atsižvelgiant į turimus išteklius, vadovybės nuostatas, tarptautinio bendradarbiavimo politiką ir kt. Personalo ugdymas, rengiantis narystei NATO, buvo intensyviai tobulinamas. 2003 m. pradėjus gynybos reformą, o vėliau ir kariuomenės transformaciją kariniam mokymui ir koviniam rengimui skiriamas ypatingas dėmesys. Šiandienos Lietuvos karys susiduria su tam tikra identiteto krize, nes šalia tradicinių kario savybių ugdomi ir kiti gebėjimai⁷⁴. Vis dėlto kai kurios tyrimo modelyje pažymėtos kario profesijos reikšmės yra sąlyginės.

Vertindami *karių valstybininką/politiką*, turime omenyje tai, kad karys postmoderniojoje eroje atstovauja savo šalį (valstybę), vykdydamas užduotis tarptautiniu mastu. Kalbant *apie karių kaip politiką*, daugelis aukštesniojo laipsnio karininkų Lietuvoje yra politikai, kadangi jie glaudžiai bendrauja su civiliais politikais. Kai kurie iš jų yra baigę politikos mokslus⁷⁵. *Karys kaip policininkas* Lietuvoje rengiamas KASP mokomajame dragūnų batalione, kuriame ruošiami kariai vykti į Kosovą. Kadangi tame regione aktyvūs kovos veiksmai nevyksta, galima vadinti šią užduotį tarptautine – policine misija. *Kario kaip mokslininko* sąvoka gali būti siejama tiek su tiriamąjį darbą dirbančiais ir moksliniuose žurnaluose savo straipsnius publikuojančiais kariais, tiek su išsilavinusiais pareigūnais. Reikia pastebėti, kad vis daugiau karininkų imasi kūrybinės - mokslinės veiklos. Lietuvos

⁷³ Valdas Rakutis, „LDK kariuomenės kadru problemos XVIIIa. II pusėje“, Kardas, 2007 06. Nr. 3 (426).P.36-40

⁷⁴ Jūratė Novagrockienė, „Kariuomenės transformacija XXI amžiuje- Lietuvos atvejis, p.208.

⁷⁵ Vilniaus universiteto tarptautinių santykių institutą baigę arba jame mokosi keletas aukšto rango kariškių.

karo akademijoje besimokantys kariai turi galimybę įgyti ne tik karinį, bet ir civilinį aukštąjį išsilavinimą. Įvairiausių specialybių *kariai specialistai* rengiami specializuotose karinėse mokymo įstaigose ir jų paklausa auga, kadangi Lietuvos kariuomenės įsigyjama kovinė technika modernėja⁷⁶.

Pastatuoju metu šiuolaikiniame mokymo procese vis plačiau taikomos moderniosios šiuolaikinės technologijos - kompiuteriniai taktikos treniruokliai, ryšio priemonės. *Karys vadas - lyderis* pati svarbiausia kategorija. Karo akademijoje yra rengiamas nacionalinis lyderio ugdymo modelis, kurio vienas iš autorių A. Kanauka teigia, kad „...vadybininkas, į mūsų karių vesti negali. Mūšyje reikia vado, lyderio. Antra vertus, mums reikia karininko kaip visapusiškai brandžios asmenybės, kuris dėvėtų ne vieną „skrybėlę“. Šiuolaikinis karys kartu yra diplomatas, politikos patarėjas, inžinierius, pedagogas, psichologas ir vadovas...“⁷⁷ Postmoderniojoje eroje karininkas turi būti visapusiškai išsilavinęs ne vien karybos ar vadybos srityje: turi išmanyti šiuolaikines technologijas, politiką ir pedagogiką, suvokti globalinius procesus. Lietuvos karininkas turi būti vadas, bet ši sąvoka platesnė- tai ir vadas (turintis vadovavimo, visuomeninių, techninių, ir taktinių įgūdžių) ir lyderis. Jis turi būti geras administratorius, vadybininkas, racionaliai skirstantis išteklius misijai atlikti, ir vadas lyderis, dvasiškai motyvuojantis, inspiruojantis, suvienijantis kolektyvą uždaviniui ar užduočiai vykdyti ir bendram tikslui.⁷⁸

Šiuolaikinis karys susiduria su dilema: ką jis saugo ir kas jis toks (kokia jo profesija)? Lietuvos valstybei pasirinkus kolektyvinio saugumo formatą, kariuomenė rengiasi ginti ne tik savo valstybę, bet ir kitas NATO sąjungininkes, dalyvauti bendruose mokymuose ir misijose. Lietuvos kariams dažniau tenka dalyvauti tose operacijose, kur yra reikalingos ne tik kario vado lyderio, bet ir kario policininko, politiko ir specialisto savybės.

⁷⁶ Tarp naujausios ginkluotės ir technikos įsigytos pastaraisiais metais galima paminėti visureigius „Hummer“ ir „Landrover, sunkvežinius „Unimog“, 3D radarus, prieštankinius AC4 klasės ginklus. Pasirašyta daug reikšmingų sutarčių, kurios jau vykdomos: dėl lėktuvo „Spartan“ projekto, priešlėktuvinės „žemė-oras“ klasės raketų sistemų „Stinger“ ir „Javelin“, daugiavandenių paskirties sunkvežinių „Sisu“, elektromagnetinių dažnių slopintuvų ir t.t. Plačiau: LK vado gen. Mjr. V. Tutkaus pranešimas „Ginkluotės įsigijimų reglamentavimas ES ir nacionaliniu lygiu“, Kardas Nr.3 (426), 2007, http://www.kam.lt/EasyAdmin/sys/files/e-krd_vidus_3.pdf [Žiūrėta 2008-02-22]

⁷⁷ „Ateities mokymo akademizavimas“, Baltijos šalių karo akademijų konferencija, 2005 m. <http://www.lka.lt/index.php/lt/102105/> [Žiūrėta 2008-02-23]

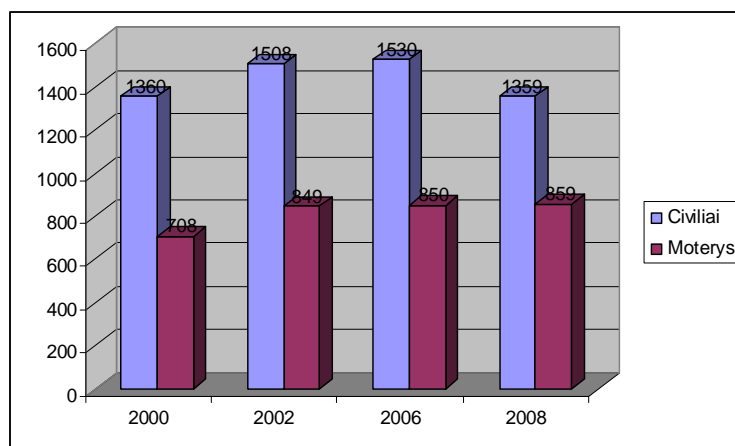
⁷⁸ Algirdas V. Kanauka, Arūnas Alonderis, „Vadai, viršininkai ar lyderiai“, Kardas, nr.2 (431) 2008, p.18-21 http://www.kam.lt/EasyAdmin/sys/files/e-kardas_2.pdf [Žiūrėta 2008-02-23]

3.3. Sociopolitiniai Lietuvos kariuomenės ir visuomenės santykių aspektai

3.3.1. Aktyvesnis civilių vaidmuo

Kaip rodo užsienio šalių patirtis, sociopolitinė aplinka turi didelę įtaką kariuomenės kaitai. Civilių vaidmuo yra labai svarbus kintamasis, siekiant pagrįsti Lietuvos kariuomenės ir civilių santykių kaitą ir kariuomenėje vykstančius procesus. Analizuojant civilių ir karių santykių kaitą, neužtenka žvelgti į šį reiškinį per karinio civilinio elito sąveikos prizmę. Šiuolaikinė kariuomenė yra valstybės institucija, kurioje dirba įvairiausių specialybių darbuotojai. Ji aktyviai bendradarbiauja su įvairiomis viešojo ir privataus sektoriaus organizacijomis. Šiame skyriuje civilių vaidmens kaita grindžiama keliais aspektais: civilių integracija į karinę organizaciją bei kariuomenės funkcijų privatizavimu. Vien tik civilių skaičiaus didėjimas karinėse struktūrose savaime neįrodo sociopolitinio imperatyvo progresavimo bei kariuomenės ir visuomenės santykių kaitos. Nuo 2000 m. civilinis personalas Lietuvos kariuomenėje kito nežymiai ir nesudarė daugiau kaip 25 procentų bendro tarnaujančių profesinės karo tarnybos karių skaičiaus.

1 grafikas. Civilių ir moterų skaičiaus kaita Lietuvos kariuomenėje 2000-2008 m.

Šaltinis: Sudaryta autoriaus pagal KAM pateiktus statistinius duomenis.

Vadovaujantis demokratinės kontrolės principu, kariuomenė yra atskaitinga visuomenei, kurią ji gina, todėl teisiškai civiliai, o ne kariai kontroliuoja situaciją. Vis dėlto demokratinė kontrolė yra dvipusis kariuomenės ir visuomenės ryšys, o ne vien tik politinio

elito diktatas kariams⁷⁹, todėl tiek kariuomenės vaidmuo visuomenėje, tiek ir civilių vaidmuo kariuomenėje yra vienodai svarbūs. Pasikeitus geopolitinei saugumo situacijai Vakaruose dažniau kyla diskusijos dėl galimo kariuomenės sucivilėjimo⁸⁰.

Išsaugus tarptautiniams šalių įsipareigojimams, kariams tenka vis artimiau bendradarbiauti, siekiant bendrojo tikslo. Teoriniame lygmenyje konvergencijos teorija teigia, kad nekariaujančiose visuomenėse vyksta karių „civilinimas“, o civilių „karinimas“. Taikos metu kariuomenė stengiasi atsisakyti nereikalingų arba dubliuojančių pagalbinių funkcijų, kurias gali atlikti ir civilinės tarnybos. Karinis elitas labiau linkęs sutarti nei konfliktuoti, civiliai stengiasi konkuruoti su kariais skirtingų kultūrų kovoje⁸¹. Vyksta glaudesnis karių ir civilių bendradarbiavimas su civilinėmis įstaigomis ir nevyriausybinėmis organizacijomis.

Lietuvos kariuomenės kūrimosi pradžioje visuomenėje dominavo saugumo militarizavimas, todėl karių vaidmuo savaime buvo svarbus. Kariuomenė turėjo didelę reikšmę formuojant tautinį identitetą. Lietuvos kariuomenė skatino patriotiškumą, vienijo visuomenę⁸². Krašto apsaugos ministerijoje daug svarbių postų buvo užėmę kariai. Civilinio personalo, turinčio reikiamą gynybos reikalų išmanymą, trūkumas buvo viena esminių problemų praėjusį dešimtmetį, nes kariams tekdavo priimti ir pagrindinius gynybos politikos sprendimus. Tokia praktika yra ydinga ir sunkiai suderinama su civilinės demokratinės kontrolės principu⁸³. Kita vertus, nevisuomet patys civiliai noriai imasi iniciatyvos pakeisti situaciją.

Lietuvai nuosekliai siekiant narystės NATO, civilių vaidmuo ir jų įtaka kariuomenėje nuolat augo. Įtakos turėjo ir kintanti saugumo sąvoka, ir augantis civilių ekspertų skaičius. Vis daugiau tarp pretenduojančių užimti pareigas Krašto apsaugos ministerijoje atsirado jaunų specialistų, įgijusių atitinkamą išsilavinimą Lietuvos ar kitų šalių universitetuose. Šiuo metu Krašto apsaugos ministerijoje dirbančių civilių skaičius viršija karių skaičių ir jis nuolat auga. Pagal susitarimą tarp kariuomenės ir Krašto apsaugos ministerijos aukšto rango krašto apsaugos ministerijos civiliai tarnautojai tobulina savo žinias net tik civilinėse įstaigose, bet ir specializuotose karinėse mokymo įstaigose (pvz. Baltijos gynybos koledže). Šiuo metu vykstanti kariuomenės transformacija numato integruotos ministerijos sukūrimą ir labiau

⁷⁹ Chris Donnelly, „Defense Transformation in the New Democracies: A Framework for Tackling the Problem“, NATO Review, No.1, Jan.1997.

⁸⁰ Edwin R. Micewski, „Military Morals and Societal Values- Military Virtue versus Bureaucratic reality“, Military Morals and Societal Values, National Defense Academy, Vienna, 2004 m. <http://www.bmlv.gv.at/pdf_pool/publikationen/08_cma_o4_mic.pdf [Žiūrėta 2008-03-02]

⁸¹ Lindsey Cohn, „The Evolution of Civil-Military „Gap“ Debate“, Duke University, 1999, p.3. http://www.poli.duke.edu/civmil/cohn_literature_review.pdf [Žiūrėta 2008-05-15]

⁸² Vaidotas Urbelis, „Lietuvos strateginė kultūra“, 2007, p.5.

⁸³ Algirdas Gričius, Kęstutis Paukaskas, „Demokratinė civilinė ginkluotųjų pajėgų kontrolė Lietuvoje“, p.227.

koordinuotą civilių ir karių bendradarbiavimą, planuojant operacijas ir priimant gynybos politikos sprendimus.

Realus civilių dalyvavimas tarptautinėse misijose kartu su kariais prasidėjo po 2005 m., kai buvo įkurtas Lietuvos kontingentas Afganistane, turėjęs užtikrinti Goro provincijos atkūrimo darbus⁸⁴. Lietuvos vadovaujamos provincijos atkūrimo grupės (PAG) sudėtyje veikia civilinis komponentas – Lietuvos specialioji misija, kurioje dirba Užsienio reikalų, Krašto apsaugos ministerijų atstovai, patarėjas policijos klausimais, taip pat JAV ir Islandijos specialistai. Civilinis šio kontingento komponentas politine prasme yra dar svarbesnis už karinę, nors jo pajėgumai, palyginti su kariniu komponentu, menki.

Kitas svarbus aspektas yra civilių vaidmuo, aprūpinant šiuolaikines kariuomenes. Keičiantis saugumo situacijai ir kariuomenės uždaviniams jos saviaprūpinimas taikos metu tampa neracionalus, todėl dalį logistikos funkcijų norima perduoti civilinėms kompanijoms. Privataus sektoriaus bendradarbiavimas su kariuomenėmis įgavo pagreitį po I Irako karo. Pasaulinė praktika rodo, kad privataus saugumo sektoriaus funkcijos nuolat plečiasi pvz.: privačių saugumo kompanijų dalyvavimas taikos rėmimo operacijose kartu su valstybių kariniais vienetais (JAV), karinių vienetų dislokacijos vietų saugumo užtikrinimas (Danija), privačių kalėjimų steigimas ir apsauga (D. Britanija), privačios mokymo ir logistikos kompanijos, glaudžiai susijusios su kariuomene, ir t.t.). Lietuvos kariuomenėje taip pat vyksta tam tikrų funkcijų perdavimas civiliams⁸⁵. Privačioms fizinės saugos tarnyboms perduodama karinių vienetų ir poligonų apsauga, rengiami planai dėl ilgalaikų komunalinių paslaugų pirkimo iš privataus sektoriaus⁸⁶. Vis dėlto Lietuvos kariuomenė šioje srityje dar žengia tik pirmus žingsnius.

Nors civilių skaičius kariuomenėje auga iš lėto, pačio civilio asmens ar jų grupės reikšmė kariuomenėje didėja. Tai susiję ne tik su demokratinės civilinės kontrolės mechanizmu, tačiau ir su kariuomenės misijos kaita ir pasikeitusia saugumo bei sociopolitine aplinka. Kariuomenei palankiau šiuo metu yra pirkti paslaugas iš verslo įmonių, nei steigti nuolatinis etatus.

⁸⁴ Civilių – karių santykis Lietuvos kontingente Afganistane maždaug 1:9. Į šį skaičių neįtraukti pagalbiniai darbininkai afganai.

⁸⁵ Informacinių technologijų ir inžinerinių sistemų bendrovė ELSIS įrengė stovyklą Lietuvos vadovujamai Goro provincijos atkūrimo grupei Afganistane. Ji ir toliau planuoja tęsti bendradarbiavimą su Lietuvos kariuomene, įgyvendinant karinės inžinerinės infrastruktūros projektus.

Plačiau: „ELSYS“ įrengė Lietuvos karių stovyklą Afganistane, <http://www.elsis.lt/index.ptp2news> [Žiūrėta 2007-12-01]

⁸⁶ KAM valstybės sekretoriaus 2007 m. balandžio 3 d. operatyvinis pavedimas Nr. SP – 5.3.7 “Dėl komunalinių paslaugų pirkimo iš privataus sektoriaus“

3.3.2. Moterų vaidmens kaita

Šiais laikais moters tarnyba ar darbas karinėje organizacijoje nieko nebestebina, tačiau įvairiais istoriniais laikotarpiais, šis faktas buvo vertinamas nevienareikšmiškai tiek iš politinio, tiek karinio elito. Antikinėje, o vėliau ir viduramžių visuomenėje, buvo įprasta, kad kariniais reikalais rūpinasi vyrai, o moterys saugo namų židini arba lydi juos ilguose kariniuose žygiuose. Moterys iki pat XIX amžiaus didelę savo gyvenimo dalį būdavo nėsčios arba prižiūrėdavo vaikus, todėl karui iš principo nelabai ir tiko.⁸⁷

Diskusijos dėl svaresnio moters vaidmens kariuomenėje tęsiasi jau ne vieną šimtmetį, tačiau tik pastaruoju metu atskirose šalyse (Danija, Švedija, Norvegija) praktiškai buvo pradėta įgyvendinti įstatymų nuostatas dėl spartesnės ir visapusiškos moterų integracijos į karines struktūras. Šis pasikeitimas dažnai siejamas su padidėjusia feministinių idėjų sklaida ir skvarba Vakarų visuomenėse ir jų įtaka politiniams sprendimams. Kitas plačiai pateikiamas argumentas dėl spartesnės moterų integracijos į karinės organizacijos struktūras yra susijęs su karo pobūdžio kitimu ir modernių karinių technologijų atsiradimu, nes kario fizinis pasirengimas tampa nebe toks svarbus. Pastaruoju metu jau nieko nebestebina siūlomos moterų kandidatūros į valstybių gynybos ministrų postus⁸⁸. Emancipuotoms europietėms negana sveikatos ir socialinės apsaugos ministerijų. Besikeičiantis moters karės vaidmuo modernioje/postmodernioje eroje yra akivaizdus civilimo tendencijų šiuolaikinėse kariuomenėse požymis, analizuojant karių – civilių santykių kaitą per sociopolitinę prizmę.

Prieškarinėje Lietuvos kariuomenėje moterys nevaicino kiek žymesnio vaidmens. Nors apskritai to meto valstybėje buvo deklaruojama pagarba moteriai, tačiau didžioji visuomenės dalis buvo tradicionalistai, nusiteikę prieš aktyvesnį moterų vaidmenį karinėje organizacijoje, kuri norėjo išlaikyti savo autonomiškumą ir tradicijas. Viena iš nedaugelio moterų, siekusi karinės karjeros, buvo Antanina Liorentaitė, pirmoji Lietuvos moteris lakūnė ir parašiutininkė⁸⁹.

⁸⁷ Ieva Baubinaitė, „Karo transformacija- patirties ir naujų galimybių sintezė“, Post Scriptum, Nr. 7.<
<http://www.postscriptum.lt/7-karas/interviu-su-valdu-rakuciu/>> [Žiūrėta 2008-04-25]

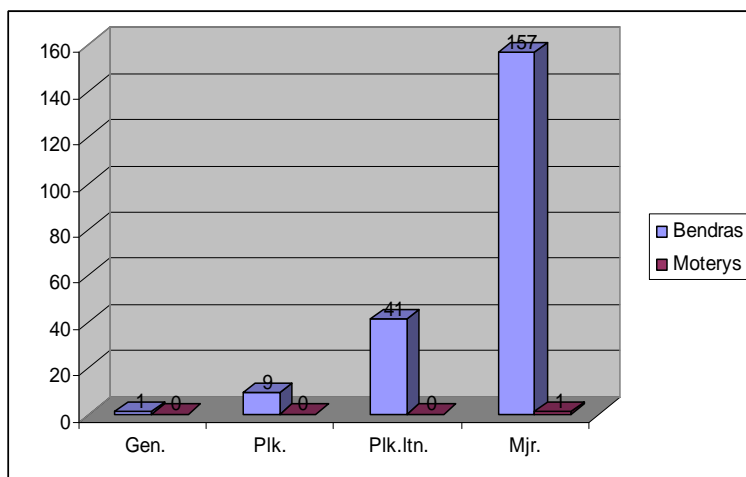
⁸⁸ Moterys vadovavo ir vadovauja Prancūzijos, Suomijos, Latvijos, Ispanijos, Japonijos, Švedijos ir kitų šalių gynybos ministerijoms. Pirmąją NATO gynybos ministrę 1999 m. tapo Kristin Kroh Devold. Beje neseniai, naujoji Ispanijos gynybos ministrė Carme Chacon nepabūgo būdama nėsčia nuvykti aplankyti Afganistane tarnaujančius karius.

⁸⁹ <http://www.lizdas.lt/aviacija/lietuva.liorentaite.htm> [Žiūrėta 2008-04-30]

Atkūrus Lietuvos valstybingumą, Lietuvos kariuomenė buvo kuriama nuo pat pradžių ir pagrindinis dėmesys buvo kreipiamas į funkcinį imperatyvą. Visuomenėje dar vyravo nostalgija prieškarinio karinei kultūrai, todėl natūralu, kad moterų integracija į karines struktūras prasidėjo gerokai vėliau nei daugelyje NATO šalių. Be to, ir Vakaruose visuomeninės vertybės, lyčių lygybės ir vienodos konkurencijos principas buvo ne iš karto įgyvendintas. Net gi tokioje multikultūrinėje ir žmogaus teises gerbiančioje šalyje kaip Danija, teisinė visišką moterų integraciją į kariuomenę bazė buvo sukurta tik 7-ajame dešimtmetyje⁹⁰. Panaši situacija buvo D. Britanijoje, kurioje moterys į kariuomenę visiškai integravosi tik 9 dešimtmetyje⁹¹. Todėl nenuostabu, kad ir Lietuvoje šis procesas užtruko ne vienus metus, nors moterys krašto apsaugos sistemoje (kariuomenėje) dirbo nuo jos įkūrimo pradžios, tačiau daugiausia administravimo ir aprūpinimo srityse.

Iki 2001m. sociopolitinė aplinka šioje srityje neturėjo didelės įtakos tradiciniam kariuomenės „profesionalizmui“. Lietuvos kariuomenėje nebuvo moterų, turinčių vyresniųjų karininkų laipsnio ir kariūnių Karo akademijoje. Moterys neužėmė vadų pareigų taip vadinamuosiuose koviniuose vienetuose, neskraidė orlaiviais, neplaukiojo laivais ir t.t. Tik 2002 m. pulkininko leitenanto laipsnis suteiktas pirmajai moteriai, KAM Finansų ir biudžeto departamento direktorei, o pirmoji moteris Karinėse oro pajėgose pilotavo lėktuvą.

2 grafikas. Moterų pasiskirstymas Lietuvos kariuomenėje pagal laipsnius 2000 m.

Šaltinis: Šaltinis: Sudaryta autoriaus pagal KAM pateiktus statistinius duomenis.

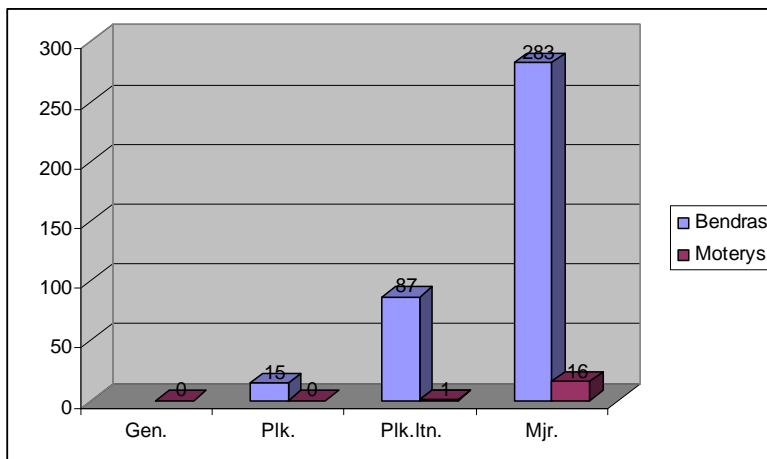
Pradėjusi derybos dėl narystės ES Lietuva įsipareigojo tobulinti teisės aktus ir užtikrinti lygias vyrų ir moterų teises darbo rinkoje ir kitose srityse. Atsižvelgus į lygių galimybių kontroleriaus rekomendaciją, nuo 2000 m. konkurse į Lietuvos karo akademiją

⁹⁰ Henning Sorensen., Denmark: From Obligation to Option., knygoje Moscos C.C., Williams J.A., Segal D.R., eds., The Postmodern Military, N.Y, Oxford: Oxford University Press, 2000, p. 130.

⁹¹ Christopher . Dandeker., The United Kingdom: The Overstretched Military., knygoje Moscos C.C., Williams J.A., Segal D.R., eds., The Postmodern Military, N.Y, Oxford: Oxford University Press, 2000, p. 40.

leista dalyvauti moterims. Šiuo metu Lietuvos kariuomenėje tarnauja per 50 moterų karininkių, kurios užima įvairias pareigas: tiek kovinio vieneto vadų, tiek specialistų.

3 grafikas. Moterų pasiskirstymas Lietuvos kariuomenėje pagal laipsnius 2008 m.

Šaltinis: Sudaryta autoriaus pagal KAM pateiktus statistinius duomenis.

Nuo 2003 m. socialinės apsaugos ir darbo ministerijoje pradėtos rengti valtybinės moterų ir vyrų lygių galimybių programos priemonių įgyvendinimo ataskaitos, kuriose atskiroms ministerijoms skiriamas tam tikras užduočių paketas kaip pagerinti padėtį šioje srityje, taip pat ir KAM⁹². Šiuo metu koviniuose vienetuose tarnauja virš 300 moterų, kurios vykdo užduotis ne tik Lietuvoje, bet ir užsienyje.⁹³ Galima teigti, kas šiuolaikinėje Lietuvos kariuomenėje moterims suteiktos visos galimybės realizuoti save, siekti žinių ir karjeros. Moterų skaičius kariuomenėje išlieka stabilus ir netgi viršija kitų NATO šalių bendrą vidurkį.

6 Lentelė. Moterys NATO kariuomenėse 2004 m.

Valstybė	Pareigos	Moterys kariuomenėje (PKT) (%)	Aukščiausias karinis laipsnis	Pastabos
Lietuva	Visos kariuomenės rūšys (de jure)	12.2	OF-4 PLK.LT (KAM)	Leista stoti į karo akademiją nuo 2000 m.
Slovakija	Visos kariuomenės rūšys	6.1	OF-4 PLK.LT	
Slovėnija	Visos kariuomenės rūšys	19.2	OF-4 PLK.LT ()	

Šaltinis: Anthony Forster, „Armed Forces and Society in Europe“ p. 105-108

⁹² 2006m. KAM buvo įpareigota inicijuoti LR krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymo 59 straipsnio 9 dalies pakeitimo projektą. Plačiau: <<http://www.socmin...>

⁹³ Šiuo metu tarptautinėse misijose tarnauja virš 10 moterų

Ateityje moterų integracijos į kariuomenę laipsnis neturėtų mažėti, tuo labiau, kad profesionaliąją tarnybą renkasi vis daugiau moterų. Kita vertus didesnis moterų skaičius tolimesnėje perspektyvoje gali turėti neigiamų pasiekimų kariuomenės efektyvumui ir kovinei dvasiai.

3.3.2. Visuomenės nuomonės svarbos didėjimas ir kariuomenės santykis su žiniasklaida

Šaltojo karo metu karinės organizacijos mėgavosi sąlygine autonomija. Karinį ir politinį elitą mažai domino visuomenės nuomonė apie ginkluotąsias pajėgas. Tuo tarpu po šaltojo karo viskas vyko „vice versus“. Kariuomenės vaidmuo sociopolitiniame lygmenyje sumažėjo, o visuomenės įtaka ir nuomonės svarba išaugo. Šiuolaikinė kariuomenė yra pilnateisė demokratinės visuomenės dalis, tačiau kartu ir valdžios institucija, teikianti saugumo garantijas tai pačiai visuomenei. Civilinės visuomenės nariai (piliečiai) moka mokesčius į valstybės biudžetą ir išlaiko kariuomenę, todėl visuomenės nuomonė labai reikšminga tolesniam kariuomenės egzistavimui ir progresui. Daugelyje demokratiškos Europos šalių visuomenės požiūris į kariuomenę šiuo metu teigiamas⁹⁴. Tačiau reikia pažymėti, kad kariuomenės visuomet išlieka po visuomenės „padidinamuoju stiklu“. Visuomenės požiūris glaudžiai susijęs su politikais ir žymiais visuomenės veikėjais. Tam tikrais momentais jie gali išnaudoti visuomenės požiūrį, siekdami politinių ar kitokių tikslų: užsipulti arba paremti kariuomenę, priklausomai nuo visuomenės pilietiškumo laipsnio. Paprastai valdžia stengiasi, kad visuomenės nuomonė apie kariuomenę būtų teigiama. Visą svarbiausią informaciją apie kariuomenės veiklą visuomenė gauna per žiniasklaidą, kuri yra savotiškas civilių ir karių santykių laidininkas ir filtras. Žiniasklaidos vaidmuo po šaltojo karo išaugo, ji tapo mažiau priklausoma nuo vyriausybės ir gali daryti didelę įtaką visuomenės nuomonei⁹⁵.

Pirmaisiais nepriklausomybės atkūrimo metais (1990-1993m.) politinė kultūra Lietuvoje buvo žema. Politinės jėgos, siekdamos užsitikrinti valdžią, stengėsi įtraukti jėgos struktūras į politinius žaidimus, pasinaudodamos demokratinės civilinės kontrolės mechanizmu nebuvimu⁹⁶. Iš pradžių nei karinis, nei politinis elitas nesistengė stiprinti

⁹⁴ Socialiniai ir politiniai procesai visuomenės nuomonių tyrimų duomenimis, Pasitikėjimas kariuomene, p. 12 http://www.sti.lt/leid_pristat/Tekstai/europa/III_dalis.pdf [Žiūrėta 2008-05-01]

⁹⁵ Stephen Badsey, „The media, strategy and the military culture“, Australian Army Journal, Volume II, 2005, <http://www.defence.gov.au/army/lwsc/Publications/journal/AAJ_Autumn05/AAJ_Autumn05_badsey_20.pdf > [Žiūrėta 2008-03-18]

⁹⁶ Turima omenyje tuometinės savanoriškosios krašto apsaugos tarnybos (SKAT) Kauno rinktinės savanorių pasitraukimas į Kauno miškus. SKAT politizavimas neigiamai paveikė visuomenės nuomonę.

kariuomenės įvaizdžio. Lietuvos kariuomenės atkūrimas buvo remiamas visuomenės, tačiau tuo pačiu metu egzistavo nusivylimas bei neigiamas požiūris į kariuomenę, kuri veikė kriminaliniai nusikaltimai, korupcijos atvejai, finansinės machinacijos, įvykdytos kariuomenės pareigūnų⁹⁷. Prie tokios padėties prisidėjo valstybės ekonominis ir politinis nestabilumas bei pačių karių susipolitizavimas. Tai leido daryti išvadą, kad tuo metu Lietuvoje buvo karių ir civilių santykių krizė⁹⁸. 1993 m., Krašto apsaugos ministru paskyrus L. Linkevičių, buvo imtasi Lietuvos ginkluotųjų pajėgų depolitizavimo. 1996 m., priėmus Lietuvos Nacionalinio saugumo pagrindų įstatymą, buvo padėtas pamatas civilinei demokratinei kontrolei Lietuvoje, tačiau visuomenės pasitikėjimas kariuomene iki 2000 m. išliko nelabai aukštas (kariuomenę palaikė mažiau kaip 50 % respondentų)⁹⁹. Šis laikotarpis Lietuvoje galėtų būti vadinamas „stabilia stagnacija“ civilių ir karių santykiuose. Kariuomenė vis labiau tolo nuo visuomenės, kurioje vyko kultūrinių vertybių perkainojimas. Nesant realios grėsmės valstybės saugumui, visuomenė tapo indiferentiška, arba netgi neigiamai nusistačiusi kariuomenės kaip institucijos atžvilgiu. Jaunimas vengė atlikti savo pilietinę pareigą Lietuvos kariuomenėje. Politinė valdžia priimdavo vis naujus liberalesnius teisės aktus, kurie leisdavo atidėti, arba iš vis išvengti privalomosios karo tarnybos. Kaip rodė visuomenės nuomonių apklausos, nedaugelis žmonių tuo metu tikėjo kariuomenės pajėgumu savarankiškai atremti galimą ginkluotą agresiją. Visuomenės skepticizmą didino žiniasklaidos formuojamas indiferentiškas kariuomenės įvaizdis. Nors gynybos politikos problemos ir civilių ir karių santykiai retkarčiais buvo aptariami žiniasklaidoje, tačiau dažniausiai tai būdavo susiję su gynybos išlaidų klausimais. Visuomenė nesidomėjo kariuomene, nes manė, kad tai vadinamosios „didžiosios politikos“ reikalas¹⁰⁰. Neigiamą poveikį visuomenės nuomonei apie kariuomenę turėjo ir populistinių politikų viešai metami kaltinimai dėl per didelių krašto apsaugai skiriamų lėšų. Štai A. Paulausko vadovaujama „Naujoji Sąjunga“, siekdama patekti į valdžią, bandė supriešinti visuomenę „žaisdama“ kariuomenės korta.

⁹⁷ Vaidotas Urbelis, Tomas Urbonas., The Challenges of Civil-Military Relations and Democratic Control of Armed Forces: the Case of Lithuania in Andrew Cottey, Timothy Edmunds ir Anthony Forster, „Democratic Control of the Military in Postcommunist Europe, Houndmills: Palgrave Publishers Ltd, 2002, p. 108-125.

⁹⁸ Robertas Vitas ‘Civil–Mili Relations in Lithuania’, in C. P. Danopoulos and D. Zirker (eds), Civil–Military Relations in the Soviet and Yugoslav Successor States (Boulder, CO: Westview Press, 1996, p. 82-84, straipsnyje Vaidotas Urbelis, Tomas Urbonas., The Challenges of Civil-Military Relations and Democratic Control of Armed Forces: the Case of Lithuania in Andrew Cottey, Timothy Edmunds ir Anthony Forster, „Democratic Control of the Military in Postcommunist Europe, Houndmills: Palgrave Publishers Ltd, 2002, p. 108-125

⁹⁹ Pasitikėjimas krašto apsauga <http://www.kam.lt/index.php/lt/92931/> [Žiūrėta 2008-05-04]

¹⁰⁰ Vaidotas Urbelis, Tomas Urbonas., *The Challenges of Civil-Military Relations and Democratic Control of Armed Forces: the Case of Lithuania*. p.120-121

Civilių ir karių santykių atgimimas ir visuomenės nuomonės kaita sietina su Lietuvos užsienio ir gynybos politikos orientacija į euroatlantines gynybos struktūras. Viena iš pagrindinių neoficialių narystės NATO sąlygų – visapusiška visuomenės parama. Nors skirtingai nei stojant į Europos Sąjungą, Lietuva neprivalėjo organizuoti referendumo dėl narystės Aljanse, debatai už ir prieš vyko politiniuose užkulisiuose¹⁰¹. Visuomenės paramos reikėjo skiriant daugiau lėšų krašto apsaugai, kadangi daugeliui žmonių vis dar labiau rūpėjo individualus (asmeninis), o ne valstybės saugumas¹⁰². Kai galimybė Lietuvai tapti NATO nare tapo reali, Krašto apsaugos ministerija pradėjo vykdyti agresyvią „ėjimo į viešumą ir atvirumą“ strategiją. Kariuomenės ir politinės valdžios atstovai pasidarė dažni svečiai radijo ir televizijos laidose, kuriose buvo diskutuojama apie kariuomenės ir visuomenės santykius bei Lietuvos gynybos politikos kaitą. 2000 m. Krašto apsaugos ministerijoje buvo įkurtas Viešųjų ryšių departamentas¹⁰³. Jo pagrindinė funkcija - Lietuvos kariuomenės ir NATO įvaidžio striprinimas, aiškinant visuomenei būsimus narystės Aljanse privalumus¹⁰⁴. Įvairiais bukletais, brošiūromis, plakatais ir kitomis vaizdinėmis priemonėmis buvo siekiama didinti visuomenės susidomėjimą ir supratimą šalies gynybos ir integracijos į NATO klausimais.¹⁰⁵ Kariuomenė rėmė specializuotos karinės žiniasklaidos leidinius ir stengėsi įgyti masinių informacijos priemonių palankumą. Didelis dėmesys buvo skiriamas kariuomenės ir visuomenės vienybės renginiams, kuriuose tiek kariuomenė, tiek civiliai turi galimybę pabendrauti tiesiogiai. Tiesa, ši suartėjimo su visuomene strategija iš dalies padarė „meškos paslaugą“ visuomenei, nes leido manyti, kad kariuomenė yra ta vieta, kur galima kreiptis, jei kažko trūksta ir viskas gaunama neatlygintinai. Iš tiesų kariuomenė nėra labdaros organizacija, nes pagrindinė jos funkcija - visuomenės apsauga nuo išorinių ir vidinių grėsmių, o savo santykius su visuomene ji turi grįsti abipusio naudingumo principu“¹⁰⁶. Pastaraisiais metais ribos tarp kariuomenės ir visuomenės yra intensyviai „trinamos“, o kariuomenės vykdyta suartėjimo su visuomene politika duoda gerų rezultatų. Po 2000 m. Seimo rinkimų, pasitikėjimas kariuomene nuolat augo. Šis augimas galėjo būti sąlygotas to, kad kariuomenės kaip institucijos įvaidis yra nepolitizuotas, žiniasklaida nušviečia jos veiklą palankiai, nedaug tenka girdėti apie probleminius ir konfliktinius įvykius. Šiandien

¹⁰¹ Laurynas Jonavičius „Juodasis scenarijus arba „O kas, jeigu....?“ Post Scriptum, Nr. 2, 2002 m. <http://www.postscriptum.lt/2-nato/juodasis-scenarijus-arba-i-kas-jeigu/> [Žiūrėta 2002-04-30]

¹⁰² Labai puikiai šiuos lūkesčius iliustruoja 2002m. atliktas Lietuvos gyventojų požiūrio į saugumą empirinis tyrimas. . Plačiau: J. Novagrockienė, D. Janušauskienė, „Lietuvos gyventojų požiūrio į saugumą analizė“.- Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2002, Vilnius: Lietuvos karo akademija, 2003 p.291

¹⁰³ Daugelis šio departamento darbuotojų baigė specialius darbo su žiniasklaida kursus užsienyje.

¹⁰⁴ Andrius Krivas, „*Armed Forces and Societies in Lithuania*“, p.123.

¹⁰⁵ Algirdas . Gričius, Kęstutis Paulauskas, *Demokratinė civilinė ginkluotųjų pajėgų kontrolė*“, p. 234.

¹⁰⁶ Rūta Putnikienė, interviu su autoriumi, 2008-05-09.

kariuomenė – viena iš institucijų, kurios reitingai aukščiausi, o viena iš teigiamo kariuomenės vertinimo priežasčių yra jos kaita ir pagerėjęs įvaizdis¹⁰⁷. Ji sudaro modernios šiuolaikinės institucijos įvaizdį. Jei 2000 m. rugpjūčio mėnesį visuomenės pasitikėjimas krašto apsauga siekė kiek daugiau nei 35 procentus, o 2004 m. pasiekė maksimumą – apie 70 procentų. Paskutiniaisiais duomenimis (2008-01-24) pasitikėjimas krašto apsauga sudaro 67 procentus¹⁰⁸. Tačiau reikia pastebėti, kad bendra parama kariuomenei kaip institucijai dar nereiškia paramos jos atskiriems veiklos sektoriams. Lietuvoje nėra ir greičiausiai ateityje nebus ekspedicinio mentaliteto, nes net 44 procentai gyventojų nepitaria Lietuvos karių siuntimui į tarptautines misijas¹⁰⁹.

Prie teigiamo Lietuvos kariuomenės įvaizdžio formavimo prisidėjo ir žiniasklaida. Kariuomenės santykis su žiniasklaida kokybine prasme žymiai pagerėjo, palyginti su pirmuoju nepriklausomybės atkūrimo dešimtmečiu. Pastaruoju metu pasirodo vis mažiau kritinių straipsnių apie kariuomenės veiklą. Nors žiniasklaida nėra „objektyvumo viršūnė“, tačiau ji daro didelę įtaką formuojant visuomenės nuomonę. Jei kuris nors politinis veikėjas norėtų panaudoti žiniasklaidą pakenkti civilių ir karių santykiams, greičiausiai jam tai pavyktų¹¹⁰. Kariuomenės įvaizdžio gerėjimas masinėse informavimo priemonėse gali būti susijęs ir su didesne internetinės žiniasklaidos skvarba. Jei laikraščiuose vis dėlto pasirodo „blogi“ straipsniai, tai jie atspindi realius įvykius, susijusius su karių nederamu elgesiu ir panašiai, tačiau nėra angažuojami. Tikėtina, kad didžiausias pavojus visuomenės nuomonės kaitai - galimos netektys tarptautinio rėmimo misijose. Kita vertus, kaip rodo kaimyninės Latvijos patirtis, kelių karių žūtis neturėjo ilgalaikio poveikio visuomenės požiūriui į kariuomenę¹¹¹. Lietuvos kariuomenei, atsisakant privalomosios pradinės karo tarnybos ir pereinant prie profesinio modelio, labai aktualus tampa būsimų karių verbavimo klausimas¹¹². Postmodernioje eroje karinės organizacijos tampa eiliniaisiais darbdaviais, todėl, kuriant naujas verbavimo strategijas, reikia išlaikyti gerus santykius su žiniasklaida.

¹⁰⁷ J. Novagrockienė, „Kariuomenės transformacija XXI amžiuje“: Lietuvos atvejais p.211

¹⁰⁸ Pasitikėjimas krašto apsauga <http://www.kam.lt/index.php/lt/92931/> [Žiūrėta 2008-05-05]

¹⁰⁹ Baltijos tyrimai. Lietuvos gyventojai apie Lietuvos kariuomenę, 2006 m. straipsnyje V. Urbelis „Lietuvos strateginė kultūra, 2006 m.

¹¹⁰ Rūta Putnikienė, Interviu su autoriumi, 2008 m. gegužės 9 d.

¹¹¹ Rūta Putnikienė, Interviu su autoriumi, 2008 m. gegužės 9 d.

¹¹² Pastaruoju metu Danija ir kitos NATO šalys susiduria su personalo trūkumu kariuomenėse, todėl yra kuriamos naujos verbavimo strategijos, ypatingą dėmesį skiriant žiniasklaidai.

Galima teigti, kad dabartinė situacija civilių ir karių santykiuose Lietuvoje atitinka tyrimo modelyje nurodytas kintamųjų „visuomenės nuomonė“ ir „santykis su žiniasklaida“ reikšmes. Šie kintamieji daro didelį poveikį civilių ir karių santykiams ir pačiai kariuomenės kaip organizacijos kaitai. Kariuomenė tampa atviresnė, perima kai kuriuos verslo organizacijų darbo principus (tikslinis marketingas ir t.t.) Visuomenės parama kariuomenės tolesnei integracijai į euroatlantines gynybos struktūras yra svarbi todėl gerų santykių su žiniasklaida palaikymas turi išlikti prioritetine sritimi.

IŠVADOS

Civilių ir karių santykiai yra sudėtingas ir kompleksinis reiškinys, turintis ilgą istoriją. Kariai visuomet turėjo išskirtinę padėtį visuomenės hierarchinėje struktūroje. Dauguma valstybės veikėjų, kurie norėjo stiprios valdžios, turėjo užsitikrinti kariuomenės paramą. Tik palyginus neseniai karių ir civilių santykiai pradėti laikyti teorine problema, turinčia tiek socialinį, tiek ir politinį pradą. S. Huntington pirmasis sukonstravo klasikinius civilių ir karių santykių teorinius rėmus, įvedęs subjektyviosios ir objektyviosios kontrolės terminus, iš kurių vėliau atsirado civilinės demokratinės kontrolės principas. Kariuomenė turi paklusti civilinei valdžiai ir ginti visuomenę (valstybę) nuo galimų išorinių/vidinių grėsmių, o ši turi užtikrinti kariuomenės funkcinę autonomiją, kitaip tariant, jos „profesionalizmą“. Per visą šaltojo karo laikotarpį, civilių ir karių santykių tyrimai apsiribodavo vadinamosios civilinės kontrolės patikra atskirose valstybėse. Siekta išsiaiškinti, kiek kariuomenė linkusi paklusti politinio elito diktatui ir kokių priemonių reikia imtis stabiliems santykiams visuomenėje išsaugoti.

Po šaltojo karo, pasikeitusi globalinė saugumo aplinka, sukretė šiuolaikines visuomenės. Karių vaidmuo demokratinėse Vakarų šalyse mažėjo, o civilinės visuomenės vaidmuo augo. Ši kaita sąlygojo esminius pokyčius visuomenėse bei civilių ir karių santykiuose. Tradicinės normatyvinės karių ir civilių santykių teorijos nesugebėjo tinkamai paaiškinti prasidėjusios visuomenės ir kariuomenės santykių kaitos. Šis procesas peržengė klasikinius civilių ir karių santykių supratimo rėmus – civilinę demokratinę kontrolę ir funkcinių sričių autonomiją, todėl buvo pradėta ieškoti naujų būdų ir metodų kaip identifikuoti vyraujančias kaitos tendencijas naujoje eroje. C. Moskos ir J. Williams pasiūlyti tipiniai kariuomenės ir visuomenės santykių lyginamosios ir atvejo analizės modeliai, tapo gera alternatyva naujųjų laikų tyrėjams, analizuojant kariuomenių ir santykių su visuomene kaitos tendencijas.

Lietuvos valstybės priėmimas į tarptautines saugumo bei politines ekonomines organizacijas sąlygojo kariuomenės ir visuomenės kaitą bei sąlyginių ribų tarp kariuomenės ir visuomenės nunykimą. Civilinės bei karinės srities kompetencijų persidengimas (civilinimas ir profesionalizavimas) yra iššūkis, Šaltojo karo metu nusistovėjusiems ir stabiliais vadintiems kariuomenės ir visuomenės santykiams. Lietuvos atveju, ištyrus kariuomenės ir visuomenės santykius sociopolitiniu ir funkciniais aspektais nustatyta, kad išoriniai veiksniai

(globalizacijos ir saugumo aplinkos pokyčiai) buvo pagrindinis stimulus paskatinęs Lietuvos priėmimą į tarptautines politines ir karines organizacijas. Tai lėmė spartesnę profesionalizacijos bei civilinimo reiškinių Lietuvos kariuomenėje raidą.

Profesionalizacija.

Dalyvavimas kolektyvinio saugumo sistemoje ir naujos grėsmės globalinėje saugumo sistemoje suponavo naujus reikalavimus kariuomenei, kurioje buvo pradėtos esminės reformos. Šiuolaikinė Lietuvos kariuomenė pagal savo galimybes yra pasirengusi naujosios eros iššūkiams, tolesnei modernizacijai ir bendradarbiavimui su visuomene, o jos vykdomi uždaviniai atitinka profesionalizacijos kriterijus. Dabartiniai politinės vadovybės keliami tikslai po 2001 m. pakito, tapo sudėtingesni ir negali būti įvykdomi vien tik karinėmis priemonėmis. Lietuvos kariuomenėje vyksta progresyvi struktūrinė ir funkcinė kaita, perkama nauja ginkluotė ir technika, struktūra pertvarkoma taip, kad didesnis dėmesys būtų skiriamas ne instituciniam, bet operaciniam lygmeniui. Valdantysis politinis elitas remia kariuomenės transformaciją ir tai geras ženklas civilių ir kariškių santykių perspektyviniame kontekste. Lietuvos valstybei pasirinkus kolektyvinio saugumo formatą, Lietuvos kariams dažniau tenka dalyvauti tose operacijose, kur yra reikalingos ne tik kario vado-lyderio, bet ir kario policininko ar specialisto savybės, todėl mokymo proceso optimizavimui turi būti skiriamas didelis dėmesys.

Civilinimas

Sociopolitinio imperatyvo kintamųjų reikšmės rodo, kad Lietuvoje yra ryškių kariuomenės pilietinimo požymių ir šios tendencijos atitinka Danijos bei kitų NATO šalių atvejus. Civilių vaidmuo kariuomenėje nuolat auga: jie integruojami į kariuomenę, vykdo bendrus nacionalinius ir tarptautinius projektus bei dalyvauja tarptautinėse (Afganistanas, provincijos atkūrimo grupės civilinis komponentas) operacijose. Kariuomenė privatizuoja tas funkcijas, kurios tampa nebereikalingos pasikeitus saugumo ir sociopolitinei aplinkai. Kariuomenė darosi atviresnė bei perima kai kuriuos verslo organizacijų darbo kultūros principus. Visuomenės parama kariuomenės tolesnei integracijai į euroatlantines gynybos struktūras išlieka svarbi, todėl gerų santykių su žiniasklaida palaikymas laikomas prioritetine sritimi. Moterų skaičius kariuomenėje išlieka stabilus ir net gi viršija kitų NATO šalių bendrą vidurkį. Šiame darbe tokie kintamieji kaip mažumos (tautinės, religinės ar seksualinės), karių sutuoktinių vaidmuo ar karinė kultūra, bei kiti sociopolitiniai aspektai nebuvo nagrinėti, nors galėtų plačiau paaiškinti kai kuriuos civilinimo reiškinių karinėje organizacijoje aspektus. Kita vertus pagrindiniai kontroliniai kintamieji buvo išnagrinėti, o erdvė tolesniems tyrimams visuomet išlieka.

Lietuvos atvejis atitinka europines ir pasaulines civilių - kariškių santykių kaitos tendencijas. Lietuvos visuomenės ir kariuomenė šiandien yra kitokia nei buvo prieš penkiolika metų ir tam didžiausią įtaką turėjo išoriniai veiksniai, kurie paskatino ribų tarp kariuomenės ir visuomenės mažėjimą. Kariuomenė išėina iš savizoliacijos ir laikosi „atvirumo politikos“ visuomenės atžvilgiu, o tai prisideda prie teigiamo jos įvaizdžio kūrimo ir stabilių santykių su visuomene formavimo. Maža to, kariuomenė išlaiko savo funkcinį autonomiškumą, tobulina organizacinę struktūrą, kad galėtų atremti naujoje eros kylančias grėsmes, pritaikydama savo veikloje kai kuriuos civilinių (verslo) įmonių organizavimo principus. Tyrimo rezultatai parodė vykstančių Lietuvos kariuomenėje procesų konvergenciją, o tai gali reikšti kitokios kariuomenės atviroje visuomenėje formavimąsi bei naują civilių ir karių santykių raidos etapą.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Betz David, „Civil-Military Relations in Russia and Eastern Europe“, New York: Routledge, 2004.
2. Bland David, „Unified Theory of Civil Military Relations“, *Armed Forces and Society*, 26/1, 1999.
3. Bredow Wilfred, „Re-Nationalization of Military Strategy: New Challenges for the Armed Forces in a Changing Global Environment“, 2000.
4. Burk James, „Theories of Democratic Civil-Military Relations“, *Inter – University Seminar on Armed Forces and Society*, *Armed Forces and Society*, vol. 29, No. 1, Fall 2002.
5. Burk James, „Moris Janowitz and the Origins of Sociological Research on Armed Forces and Society“, *Armed Forces and Society*, vol. 19, No. 2, Winter 1993.
6. Cronin, A, Kurth, „Rethinking Sovereignty: American Strategy in the Age of Terrorism“, *Survival*, 44/2, 2002.
7. Edmunds, Timothy, Anthony Forster ir Andrew Cottey „Armed Forces and Society: a Framework for Analysis., in *Soldiers and Societies in Postcommunist Europe*, 2006.
8. Edmunds Timothy, „Anthony Forster, Andrew Cottey, „ Democratic Control of the Military in Postcommunist Europe: Guarding the Guards. Palgrave, New York, 2002.
9. Danopoulos P. C ir Cynthia Watson, „ The Political Role of the Military: An International Handbook Book“; Greenwood Press, 1996.
10. Forster Anthony, „Armed Forces and Society in Europe“ (Palgrave Macmillan), New York, 2006.
11. Dandeker Christopher „New Times for the Military: Some Sociological Remarks on the Changing Role and Structure of the Armed Forces of the Advanced Societies.,, *British Journal of Sociology*, vol. 45, No.4, 1994.
12. Dandeker Christopher, „The Military in Democratic Societies: New Times and New Patterns of Civil- Military Relations., in J. Kuhlman , J. Callaghan, ,, (eds), *Military and Society in 21st Century Europe: A. Comparative Analysis*, New Brunswick and London: Transaction Publishers, 2000.
13. Dandeker Christopher, „Flexible Forces for a Post cold War World: a view from the United Kingdom.,. *La revue Tocqueville/ The Tocqueville Review* Vol. XVII, No. 1, 1995.
14. Dandeker Christopher, „The Military in Democratic Societies: New Times and New Patterns of Civil- Military Relations“ in J. Kuhlman , J. Callaghan, ,, (eds), *Military and Society in 21st Century Europe: A. Comparative Analysis“*, New Brunswick and London: Transaction Publishers, 2000.

15. Dandecker Christopher, „The United Kingdom: The Overstretched Military„ knygoje Charles Moscos, Williams J.A., Segal D.R., eds., The Postmodern Military, N.Y, Oxford: Oxford University Press, 2000.
16. Dorn Jacques, „The Decline of the Mass Army in the West: General Reflection„ , Armed Forces and Society, Vol. 1, No. 2, February 1975.
17. Donnely, Chris, „Defense Transformation in the New Democracies: A Framework for Tackling the Problem“, NATO Review, No.1, Jan.1997.
18. Gričius Algirdas ir Kęstutis Paulauskas, „ Demokratinė civilinė ginkluotųjų pajėgų kontrolė Lietuvoje„ Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2002, Vilnius: Lietuvos karo akademija, 2003.
19. Gurevičius Ainis, „Kariuomenė: greiti sprendimai ir tikslūs smūgiai, Lietuvos Žinios, 2007.
20. Huntington P. Samuel, „ The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil – Military Relations, Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press, 1957.
21. Jermalavičius Tomas „Conscription debate in Lithuania: How to approach the issue, Baltic Defence Review, No.8, Volume 2, 2002.
22. Janowitz Morris, „Professional Soldier, A Social and Politacal Portrait“ New York: Free Press, 1971 (second edition).
23. Kanauka Algirdas ir Arūnas Alonderis, „Vadai, viršininkai ar lyderiai“, Kardas, nr.2 (431) 2008.
24. Krašto apsaugos ministerijos valstybės sekretoriaus 2007 m. balandžio 3 d. operatyvinis pavedimas Nr. SP – 5.3.7 “Dėl komunalinių paslaugų pirkimo iš privataus sektoriaus“, 2007.
25. Krašto apsaugos ministerijos 2008 m. sutrumpintas strateginis veiklos planas, patvirtintas LR Vyriausybės 2008 m. sausio 23 d. nutarimu Nr. 114
26. Krašto apsaugos ministerijos 2007-2009 m. sutrumpintas strateginis veiklos planas, patvirtintas LR Vyriausybės 2007m. sausio 24 d. nutarimu Nr. 110.
27. Kummel Gerhard, „The Military and its Civilian Environment: Reflections on a Theory of Civil- Military Relations“, Connections: The Quaterly Journal, vol. 1, December, 2005.
28. Krašto apsaugos ministro gairės 2006-2011 m.”, Patvirtinta Krašto apsaugos ministro 2005 m. vasario 14d. įsakymu Nr.V-165

29. Krivas Andrius, „Armed Forces and Society in Lithuania“, kn. Anthony Forster, Timothy Edmunds ir Andrew Cottey, „Soldiers and Societies, kn. „Postcommunist Europe: Legitimacy and Change“, New York: Palgrave Macmillan, 2003.
30. Lietuvos karinė strategija, patvirtinta 2004 m. lapkričio 15 d., Krašto apsaugos ministro įsakymu Nr. V-1126
31. Lietuvos karinės gynybos strategija, Valstybės gynimo tarybos pritarta 2000 m. spalio 2d. nutarimu Nr. 18, patvirtinta Krašto apsaugos ministro 2000m. spalio 4 d. įsakymu nr.1161
32. Lietuvos kariuomenės transformacijos plano gairės, patvirtinta LR krašto apsaugos ministro 2007 m. lapkričio 23 d. įsakymu Nr.V-1171.
33. Micewski R. Edwin, „The Education of Military Leadership Personnel in a Postmodern World, „žrn. Connections Quarterly Journal Volume 3, Number 1, March, 2004.
34. Moskos C. Charles, „American Soldier after the Cold War: Towards a Postmodern Military?, U.S. Army Research Institute for Behavioral and Social Sciences, Northwestern University, October, 1998
35. Moskos C. Charles, „ From Institution to Occupation: Trends in Military Organizations, Armed Forces and Society, Vol.4, No.1, 1977.
36. Moskos C. Charles, John A Williams, and David R. Segal, „Armed Forces after Cold War, in Moskos „The Postmodern Military: Armed forces after Cold War“, - Oxford.: Oxford University Press., 2000.
37. Moskos C. Charles, „Institutional/Occupational Trends in Armed Forces: An Update, Armed Forces and Society, Vol. 12, No.3, Spring 1986.
38. Moskos C. Charles, „Towards a Postmodern Military: The United States as a Paradigm,, in Moscos Ch. C., Williams J.A., Segal D.R., eds., The Postmodern Military, N.Y., Oxford University Press, 2000.
39. Moskos C. Charles ir Frank R. Wood, „ Introduction,, and C.C.Moskos, „Institutional and Occupational Trends in Armed Forces, in C.C. Moskos and F.R. Wood, The Military: More than a Job? , Exeter: A.Wheaton and Co, Ltd, 1988.
40. Nekrašas Evaldas, „NATO ir Europos Sąjungos santykių transformacija ir Lietuvos užsienio politika“ Šiaurės Atlanto erdvė ir Lietuva, Vilnius: Eugrimas, 2001.
41. Nacionalinio saugumo strategija, patvirtinta LR Seimo 2002 m. gegužės 28 d. , nutarimu Nr. IX-907 (2005 m. sausio 20 d. nutarimo redakcija).
42. Novagrockienė Jūratė, „Kariuomenės transformacija XXI amžiuje“: Lietuvos atvejis- Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2004, Vilnius: Lietuvos karo akademija, 2005.

43. Novagrockienė Jūratė ir D. Janušauskienė, „Lietuvos gyventojų požiūrio į saugumą analizė“. -Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2002, Vilnius: Lietuvos karo akademija, 2003.
44. Nusiari Mario, „Models and Explanations for Military Organizations: An Updated Reconsideration“, kn. G. Caforio, ed., Handbook of the Sociology of the Military. N.Y.: Kluwer Academic/Plenum Publishers, 2003.
45. Paulauskas Kęstutis „The Driving Logic Behind the Defence Reform in Lithuania: Building the Future Military, Baltic Defence Review No. 9, Volume 1/2003.
46. Račius Egdūnas, „The Cultural Awareness“ Factor in the Activities of the Lithuanian PRT in Afghanistan“, Baltic Security and Defence Review, Volume 9, 2007.
47. Rakutis Valdas, „LDK kariuomenės kadro problemos XVIIIa. II pusėje“, Kardas, 2007 06. Nr. 3 (426).
48. Soeters Joseph ir Jan van der Meulen (sud.), Managing Diversity in the Armed Forces, Experiences from Nine Countries, Tilburg: Tilburg University Press, 1999.
49. Sorensen Henning, „Denmark: From Obligation to Option“, knygoje Moscos C.C., Williams J.A., Segal D.R., eds., The Postmodern Military, N.Y, Oxford: Oxford University Press, 2000.
50. Terriff Terry ir Farrell, Theo, „The Sources of Military Change: Culture, Politics,, Technology. Contributors: Theo Farrell - editor, Terry Terriff – sud., Publisher: Lynne Rienner. Place of Publication: Boulder, CO. Publication Year: 2002.
51. Urbelis Vaidotas ir Tomas Urbonas., The Challenges of Civil-Military Relations and Democratic Control of Armed Forces: the Case of Lithuania, knygoje Andrew Cottey, Timothy Edmunds ir Anthony Forster, „Democratic Control of the Military in Postcommunist Europe, Houndmills: Palgrave Publishers Ltd, 2002.
52. Urbelis Vaidotas, „Lietuvos strateginė kultūra“. Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2006. Vilnius: Lietuvos karo akademija, 2007.
53. Vitas Robertas, ‘Civil–Mili Relations in Lithuania’, in C. P. Danopoulos and D. Zirker (eds), Civil–Military Relations in the Soviet and Yugoslav Successor States (Boulder, CO: Westview Press, 1996.

Internetiniai šaltiniai

54. Baltijos šalių karo akademijų konferencija, „Ateities mokymo akademizavimas“ 2005m. <http://www.lka.lt/index.php/lt/102105/> [Žiūrėta 2008-02-23]
55. Baltoji Lietuvos gynybos politikos knyga http://www.kam.lt/EasyAdmin/sys/files/baltoji_knyga.pdf [Žiūrėta 2008 -03-25]

56. Badsey, Stephen, „The media, strategy and the military culture“, Australian Army Journal, Volume II, 2005, <http://www.defence.gov.au/army/lwsc/Publications/journal/AAJ_Autumn05/AAJ_Autumn05_badsey_20.pdf> [Žiūrėta 2008-03-18]
57. Baubinaitė Ieva, „Karo transformacija- patirties ir naujų galimybių sintezė“, Post Scriptum, Nr. 7. <<http://www.postscriptum.lt/7-karas/interviu-su-valdu-rakuciu/>> [Žiūrėta 2008-04-25]
58. Bratikas Laimis, „Penki žingsniai pakeisiantys Lietuvos kariuomenę“, Kardas, Nr. 2, 2008 m. http://www.kam.lt/EasyAdmin/sys/files/e-kardas_2.pdf [Žiūrėta 2008-05-03]
59. Burelli F. David, „Homosexuals and U.S. Military Policy: Current Issues, May, 2005, p. 9-10 <http://fas.org/sgp/crs/natsec/RL30113.pdf> [Žiūrėta 2008-04-11]
60. Cohn Lindsey, „The Evolution of Civil-Military „Gap“ Debate“, Duke University, 1999, p.3. http://www.poli.duke.edu/civmil/cohn_literature_review.pdf. [Žiūrėta 2008-05-15]
61. Jonavičius Laurynas, „Juodasis scenarijus arba „O kas, jeigu....?“ Post Scriptum, Nr. 2, 2002 m. <http://www.postscriptum.lt/2-nato/juodasis-scenarijus-arba-i-kas-jeigu/> [Žiūrėta 2002-04-30]
62. Krašto apsaugos sistemos 2005-2010 m. plėtros gairės“ <http://www.kam.lt/EasyAdmin/sys/files/KAS%202005-2010.doc> [Žiūrėta 2008-04-21]
63. Lietuvos Respublikos Nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas, patvirtintas LR Seimo 1996 m. gruodžio 19d., vėliau ne kartą pildytas ir taisytas http://www3.lrs.lt/cgi-bin/prie_ps2?Conditions1=112875Conditions2= [Žiūrėta 2007-12-10]
64. Micewski R. Edwin, „The Changing Nature of Civil-Military Relations and Military Leadership: Leadership Responsibility in Postmodern Armed Forces“ http://www.bmlv.gv.at/pdf_pool/publikationen/10_cma_03_lrp.pdf [Žiūrėta 2008-03-16]
65. Military brat [http://www.enwikipedia.org/wiki/Military_brat_\(U.S._subculture\)](http://www.enwikipedia.org/wiki/Military_brat_(U.S._subculture)) [Žiūrėta 2008-04-12]
66. Milkoreit Manjana, „Daugiau dėmesio civilinei saugumo dimensijai: NATO – tinkamiausia pokonfliktinio atstatymo organizacija“, Karinė – civilinė takoskyra ir ne tik, 2007 m. <http://www.nato.int/docu/review/2007/issue3/lithuanian/opinion.html> [Žiūrėta 2008-04-22]
67. Micewski R, Edwin, „Military Morals and Societal Values- Military Virtue versus Bureaucratic reality“, Military Morals and Societal Values, National Defense Academy, Vienna, 2004 m. <http://www.bmlv.gv.at/pdf_pool/publikationen/08_cma_o4_mic.pdf [Žiūrėta 2008-03-02]

68. Norkus Renatas, „Lithianian’s Contribution to International Operations: Challenges for a Small Ally“, Baltic Security and Defence Review, Volume 8, 2006.
69. Pasitikėjimas krašto apsauga <http://www.kam.lt/index.php/lt/92931/> [Žiūrėta 2008-05-05]
70. Socialiniai ir politiniai procesai visuomenės nuomonių tyrimų duomenimis, Pasitikėjimas kariuomene. http://www.sti.lt/leid_pristat/Tekstai/europa/III_dalis.pdf [Žiūrėta 2008-05-01]
71. The Paucity of Professionalism November, 2007. <http://kingsofwar.wordpress.com/2007/10/17/the-paucity-of-professionalism/> [Žiūrėta 2008-02-27]
72. Tutkus Valdas, pranešimas „Ginkluotės įsigijimų reglamentavimas ES ir nacionaliniu lygiu“, Kardas Nr.3 (426), 2007, http://www.kam.lt/EasyAdmin/sys/files/e-krd_vidus_3.pdf [Žiūrėta 2008-02-22]
73. Williams A. John, „Civil-Military Relations in the Postmodern Era., International Seminar., Democracy, Multiculturalism, and Armed Forces: The Challenges of HumanSecurity,2004.http://www.cda.forces.gc.ca/bolivia/engraph/seminars/mar2004/papers/Williams_e.ppt – [Žiūrėta 2008-03-06].

SUMMARY

Civil-military relations as a phenomenon invited a greater attention of academic community only after World War II, as the first attempts to define the best way of civil-military cooperation emerged. The collapse of the socialistic block resulted in the decrease in importance of military roles, and, conversely, the increased role of civil society in emerging democracies, what we could refer to a complete change in civil-military relations. The changing global security environment influenced some recognizable changes in modern societies (including Lithuanian) of the democratic world as well. In consideration of these circumstances and Lithuania's entrance into international security and political-economic organizations, the confluence between civil and military competencies was inevitable, what, in turn, threw down a challenge to the so-called stable civil-military relations during the Cold War.

Traditional normative civil-military relations theories could not properly describe the changing manner in communication between society and the armed forces, since the ongoing processes go beyond the framework of the classical understanding about civil-military relations: democratic civilian control and the autonomous military, „professionalism“ thus, the attempt was made to look for new ways and methods to identify the prevailing change tendencies in societies and the armed forces.

Lithuanian civil society and the armed forces are not an exception in this respect, thus, the main issue of this research was to discuss the blurring boundaries between Lithuanian civil society and the armed forces. This research paper attempts to prove that Lithuanian armed forces are going through the convergence processes, such as *professionalization* and *civilization*, at the same breath: on the one hand, the functional effectiveness of the armed forces as a security institution is increasing, but on the other hand, the tendency that the civil (political) sphere overlaps with the military one is obvious, too. The process of coalescence of social values into the military sphere results in the decreased autonomy of the armed forces as well as change in traditional civil-military relations. The comparative analysis and a case study of typical civil-military relations provided by C. Moskos and J. Williams was a great background for further analysis of the tendencies of changing civil-military relations.

This master thesis provides the discussion on civil-military relations in respect of the changes in Lithuanian military organization and their probable impact on civil society. What is more, this research aimed at identifying and analyzing the ongoing processes in Lithuanian

armed forces in comparison with other NATO member states, discussing the development prospects as well as their relationship with civil society.

The research is based on the adopted heuristic model which helps to analyze civil-military relations in consideration of functional and socio-political aspects. *The main objective of the research is to examine the prevailing tendencies and fundamental prospects in the changing civil-military relations in Lithuania in the context of defense reform and transformation of the armed forces).*

The first chapter describes the theoretical presumptions of the research, also presents the fundamental theoretical background for the analysis of civil-military relations as well as attempts to explain the problems arising because of the change in these relations. Moreover, the chapter provides the analysis of the evolution of military organizations in accordance with significant changes to the international security environment.

The second chapter presents the ideal type model for the analysis of the changing armed forces and their relations with civil society in consideration of functional and socio-political aspects.

The third part reports on the qualitative inductive research. Referring to the variables defined in the research model, this chapter continues with the analysis of the ongoing processes in Lithuanian armed forces in the context of defense reform and transformation of the armed forces; moreover, the chapter identifies the problematic issues in civil-military relations and analyzes the prospects of cooperation.

A faster entrance into international organizations, professionalization of the armed forces and change in civil-military relations were determined mainly by the external factors. Participation in collective security system as well as the emerging threats resulted in setting new demands for the armed forces, which also led to making the essential reforms. Since 2001, the objectives raised by political authorities have undergone significant changes. Present requirements cannot be fulfilled only by the armed forces. Modern Lithuanian armed forces are ready for further modernization, cooperation with civil society and are strong enough to meet the challenges of the new era. At the moment, Lithuanian armed forces are undergoing progressive structural and functional changes. The governing elite support the transformation of the armed forces which is to bring positive changes in civil-military relations. As Lithuania joined the collective security structures, Lithuanian soldiers are to perform not only the roles of soldier-leader, but the roles of soldier-policeman, soldier-politician or soldier-professional as well.

The civil role in the armed forces is constantly increasing; the integration of civilian capabilities into the armed forces is taking place: they participate in projects and various operations at national and international level. At the moment, we can witness that the armed forces gain new functions which became irrelevant since security and socio-political environment has undergone radical changes. In addition, the armed forces have begun to apply some of the work efficiency principles which are to be used by trade organizations for many years. It is very important to maintain friendly relationships with media which would be of great help in promoting civil society to support further integration of our armed forces into Euro-Atlantic structures. The number of female soldiers in the armed forces is quite stable and even bigger than in the other NATO member states.

The Lithuanian case showed some common international tendencies to change in civil-military relations. Society and armed forces have been changed since 1990, because of external factors and participation in international organizations. The convergence process is continuing and it reveals new challenges to civil - military relations new era